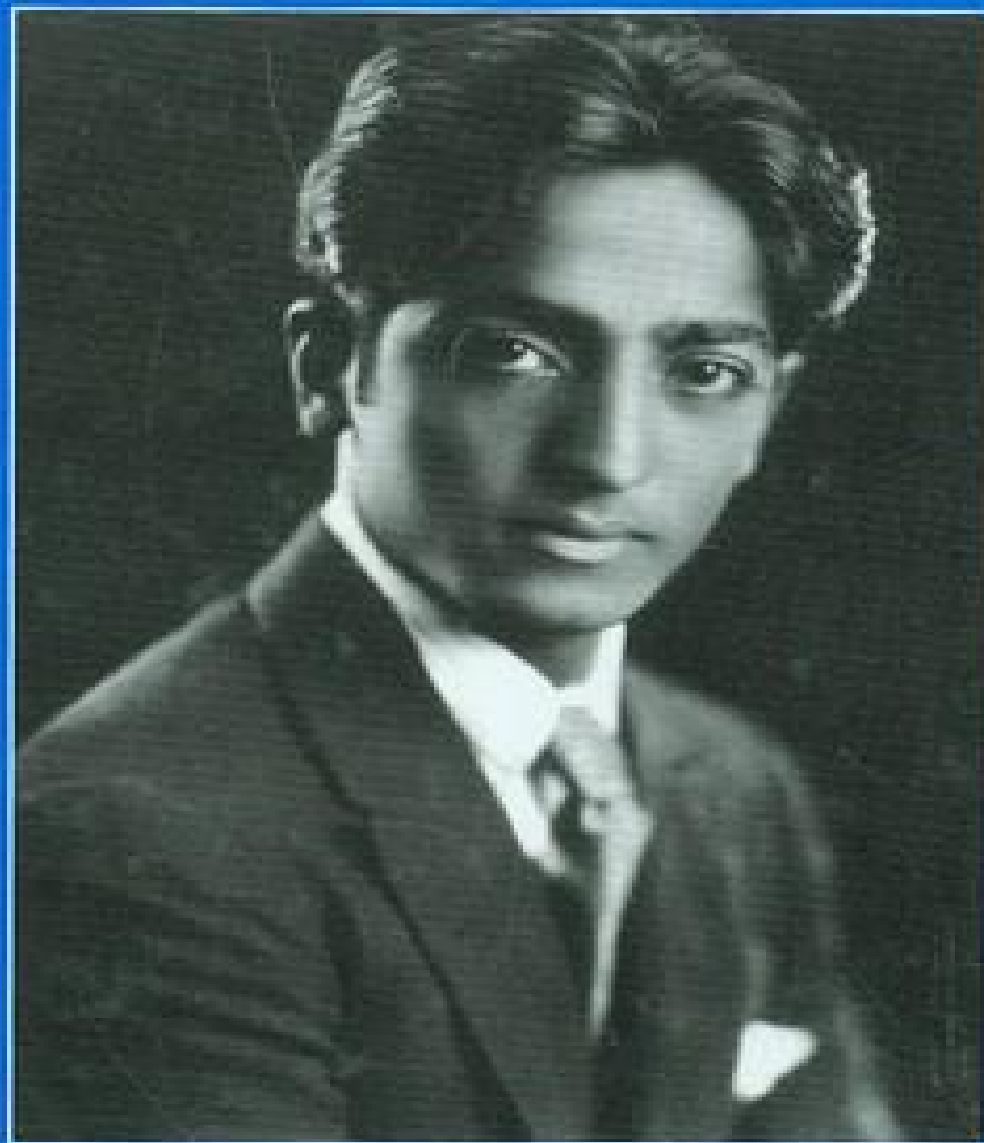

KRISHNAMURTI

VOLNOST, KTERÁ NEVÍ

Aquamarin

Jiddu Krishnamurti

Volnost, která neví

Copyright © by Krishnamurti Foundation Trust Ltd.

Kapitola I

Lidské hledání. Pokřivená mysl. Tradiční přístup. Přizpůsobivost a její past. Osoba a lidská bytost. Existenční boj. Základní lidská přirozenost. Odpovědnost. Pravda. Sebeproměna. Plýtvání energií. Autorita a svoboda.

Po staletí člověk hledá něco nad sebou a nad hmotným světem, něco, čemu říkáme pravda, Bůh, nejvyšší skutečnost, věčnost - něco, co nemůže zrušit žádná okolnost, myšlenka ani lidská prodejnost.

Člověk si vždycky kladl otázku: K čemu to všechno tady je? Jaký má život smysl? Vidí kolem sebe nesmírnou životní změť, surové revolty, války, nekončící náboženské, ideologické a národnostní rozbroje, a s pocitem trvalého hlubokého znechucení se ptá, co s tím a co je to vůbec život, a zdali existuje něco za ním.

A protože to bezejmenné o tisíci jménech nenachází, dal se na pěstování víry - víry ve spasitele nebo v ideál - a víra s sebou nutně přináší násilí.

Při tomto neustávajícím boji, kterému říkáme život, si ukládáme určitá pravidla. Odpovídají společnosti, do níž jsme se narodili (ať už to byla komunistická společnost, anebo společnost takzvaná svobodná), a přijaté modely chování pak dotvářejí naši tradici: křesťanskou, hinduistickou, muslimskou apod. Zároveň se ohlížíme po někom, kdo by nám řekl, jaké jednání je správné a které myšlenky jsou dobré nebo špatné, a užíváním takových směrnic se myšlení a jednání stávají samočinnými a naše odpovědi mechanickými. To lze na sobě pozorovat celkem snadno.

Po staletí nás ovlivňuje autorita našich učitelů, světců a knih. Chceme od nich, aby nám sdělili i to, co leží za horami a lesy na konci světa, a protože se většinou spokojíme s

popisem, pobýváme v pouhých slovech a náš život je povrchní a prázdný. Jsme lidé z druhé ruky: žijeme tím, co nám řekli jiní, a unášeni svými touhami a sklony přijímáme daný stav - ať už dobrovolně, anebo přinuceni prostředím a okolnostmi. Jsme výsledek vlivů všeho druhu a není v nás nic nového. Nic, co bychom objevili sami, nic původního, svěžího a jasného.

Od okamžiku, kam paměť sahá, nás ujišťovali nejrůznější náboženští vůdcové, že dodržáním určitých sakrálních úkonů, opakováním modliteb, osvojením si dobrých zvyklostí (kontroly myšlení, žádostí a vášní) a sublimací sexuálních tužeb se nám podaří - po dostatečném potrápení ducha i těla - dospět k tomu, co leží za naším nepřiliš významným životem. Od nepaměti se o to pokoušejí celé zástupy takzvaných náboženských lidí. Buď o samotě -když odejdou na poušť, do horských jeskyň, případně na pouť od vesnice k vesnici s žebráckou holí - anebo pospolu v nějakém klášteře, kde své myšlení podřizují stanoveným předpisům. Avšak pokřivená mysl, která se snaží vyhnout vlastním zmatkům odmítnutím vnějšího světa a která otupěla rozkazy a poslušností, taková mysl, ať hledá, jak chce dlouho, může najít pouze to, co odpovídá jejímu pokřivení.

Takže abychom zjistili, zda je skutečně ještě něco za naší prabídnou existencí plnou strachu, zápasů a vin, je myslím zapotřebí úplně jiný přístup. Tradiční směr vede zvnějšku dovnitř: k vnitřnímu rozkvětu, kráse a lásce máme údajně dospět postupně, krok za krokem, pomocí času, cvičení a odříkání. Ve skutečnosti se to však hodí jen k tomu, abychom zcela znicotněli. Tradiční představa říká: Odlupuj jednu slupku za druhou, dej si načas, jednou určitě k cíli dojdeš, zítra anebo v příštím životě. A když člověk konečně dospěje k oné bájně komnatě, zjišťuje, že v ní nic není, neboť jeho mysl v mezičase zhloupla a rozpadla se.

Jakmile to člověk pochopí, bez ohledu na tradici se sama sebe zeptá: Neexistuje nějaký jiný přístup? Nebylo by

možné začít zkoumat od středu?

Základní příčinou vnitřního zmatku je usilování o věci, které nám někdo nasliboval. Je opravdu pozoruhodné, jak většina z nás zavrhuje diktaturu a politický útlak, vnitřně však diktaturu - svých autorit - bez protestu přijímáme, přestože to podkopává naše myšlení i vitalitu. A pokud jsme snad duchovní autority - ceremonie, rituály, dogmata - odmítli (a to nejen rozumově, nýbrž do hloubky), jsme najednou sami a dostáváme se do konfliktu se společností: stáváme se podezřelými lidmi. Jenže přizpůsobivý člověk se skutečnosti, nekonečnu a nezměrnosti nikdy nepřiblíží.

Na počátku je tedy odmítnutí tradičního přístupu jako něčeho naprosto falešného. Jde-li však o pouhou reakci na to, co slyšíte, přijímáte jenom nový vzorec jednání, který se nutně změní v past. Když odmítnete jen rozumem, jemuž to vyznělo docela dobře, a neuděláte nic dalšího, nebude vám to stejně nic platné. Pokud jste však pochopili hloupost a nedospělost takového počínání a inteligentně jste zavrhlí všechny tradiční návyky, jste volní a nebojíte se. Způsobíte si tím sice dost problémů a kolem sebe mnohou nepřístojnost, ale osvobodili jste se ze zajetí ve své přizpůsobivosti. A náhle zjistíte, že už nehledáte. Je to první věc, kterou je třeba se naučit: nehledat. Dokud hledáte, bloumáte jen kolem výkladních skříní.

Otázku zda je Bůh, Pravda nebo nějaká Vyšší skutečnost, či jak se tomu říká, vám nemohou zodpovědět ani knihy, ani knězi, ani filozofové ani spasitelé. Odpověď můžete najít jen vy sami, nikdo jiný. Proto je nutné sebe sama poznat. Nedospělost je nedostatečné sebepoznání. Počátek moudrosti leží v sebeporozumění.

Co je to já, osobní já? Je myslím rozdíl mezi osobou a lidskou bytostí. Osoba je místní tvor žijící v určité zemi, patřící k jisté kultuře a společnosti, k jistému náboženství.

Lidská bytost není záležitost místní; je všude. Osoba jedná kdesi v koutku obrovského životního pole a její činy nemají s celkem světa mnoho společného. Je však nutné mít na zřeteli, že běží právě o celek, a ne pouze o nějakou jeho část, protože menší je obsaženo ve větším, a naopak to neplatí. Osoba je malý, ubohý, závislý, nešťastný, zklamaný tvor, uspokojený svými bezvýznamnými zvyklostmi a bohy, kdežto lidská bytost se zabývá prospěchem světa, jeho rozvráceností a nouzí.

My lidé jsme to, co už po milióny let - jsme neskutečně chtiví, závistiví, agresivní, žárliví, bojácní a nešťastní tvorové - s občasnými záblesky radosti a laskavosti. Jsme podivná směs nenávisti, strachu a něhy, jsme násilí i mír. Navenek pokrok dospěl od selského vozu k tryskovému letadlu, ale psychicky se člověk nezměnil. Vytvořil všude po světě nejrůznější společenství, která jsou výsledkem jeho vnitřního uspořádání, daného zase naopak jeho mezilidskými vztahy. Jsme tedy výsledkem všech dosavadních lidských zkušeností, jednání a vědění a skladištěm veškeré minulosti. Každý jednotlivec je tedy celé lidstvo a historie lidstva je zapsána v každém z nás.

Jen si všimněte, co se právě ve vás a kolem vás odehrává; v soupeřivé společnosti ženoucí se za mocí, úspěchem a postavením, za uznáním a vlivem. Pozorujte, čeho jste dosáhli a na co jste tak hrdí, celé to pole nazývané život, kde většina mezilidských vztahů znamená spory, vzrůstající nenávist, odpor, brutalitu a nekončící války. Toto pole, tento život je vše, co známe, a protože nejsme schopni tu nezměrnou existenční bitvu pochopit, přirozeně se jí bojíme a hledáme z ní únik nejpodivnějšími způsoby. Současně se bojíme i toho, co neznáme: smrti, zítřka, pozítřka. Máme tedy strach ze známého i neznámého, a takhle bez-útěšný je každý náš den. Naše náboženské koncepty a filozofie jsou při tom pouhým útekem z dané skutečnosti toho, co je.

Vnější změny způsobené válkami, revolucemi, reformami, zákonodárstvím a ideologiemi zásadně neuspěly ve snaze změnit základní přirozenost člověka - a tedy ani lidskou společnost. Jako ti, kdo v této situaci žijí, se nicméně zeptejme: Může vzájemné potírání, surovost a strach, na nichž je společnost založena, ustát? Ne v pouhé rozumové představě, ani jako záblesk naděje, nýbrž fakticky, aby se naše mysl obnovila, stala se čerstvou a nevinnou a umožnila svět po všech stránkách odlišný. Snad by k tomu mohlo dojít, kdybychom nahlédli základní skutečnost, že jako osoby, jako lidské bytosti - ať už jsme se narodili na kterémkoli místě zeměkoule a do jakéhokoli kulturního okruhu - jsme plně odpovědní za stav světa. Za každou probíhající válku je zodpovědný každý z nás: agresivitou svého života, svým nacionalismem a egoismem, svými bohy, předsudky, ideály, vším, co nás rozděluje. A jen když nám bude úplně zřejmé (nejen rozumově, nýbrž tak skutečně, jako je nám zřejmý vlastní hlad anebo bolest), že vy i já opravdu odpovídáme za současný chaos a útrapy kolem nás, a že k nim svým denním životem přispíváme jako příslušníci lidského společenství, chtivě pěstujícího hrůzné brutální ohavnosti, pak teprve budeme jednat.

Co s tím může lidská bytost udělat - co můžete udělat vy a já pro to, abychom vytvořili úplně jinou společnost? Tohle je nesmírně závažná otázka. Dá se vůbec něco dělat? Můžeme udělat něco my? A řekne nám to někdo? - Už řekli: už nám to řekli takzvaní duchovní vůdcové, kteří prý věcem rozumějí lépe než my. Pokoušeli se nás přitom zformovat a ohnout podle určitého vzoru - jenže moc daleko to nevedlo. Své nám řekli i světaznalí vzdělanci - ale ani to nepomohlo. Slyšeli jsme například, že k pravdě vedou všechny cesty - jeden prý má cestu jako buddhista, druhý jako křesťan, třetí zase jako muslim, ale nakonec se prý sejdem u jedné dveří - což je, když se na to podíváte, přímo absurdní. Pravda nemá cestu, v tom je její krása. Je vlastním žitím.

Cesta vede pouze k nehybné, mrtvé věci. Jakmile zjistíte, že pravda je něco živého, něco v pohybu, co nemá pevné místo a nelze to nalézt ani v chrámu, ani v mešitě, ani v kostele, a že vás k tomu nepřivede církev ani učitel, ani filozof, pak také zjistíte, že tato živá věc je to, co jste vy: vaše zlost, násilí, křeč, zoufalství a starosti, se kterými žijete. Pravda je v porozumění tomu všemu. A porozumět je možné, jenom když víte, jak se dívat na věci svého života. Brýlemi ideologií a sítěmi slov to nelze, a stejně tak ne s nadějí a strachem.

Je tedy zřejmé, že nemůžeme na nikom záviset; není vůdce, učitele ani autority. Jsme jenom my - náš vztah k ostatnímu světu - a dál už nic. Když to pochopíte, vyvolá to ve vás buď hořkost a cynismus, anebo tváří v tvář faktu zodpovědnosti za vlastní myšlení, cítění a jednání vaše zoufalství zmizí.

Jenže běžná reakce je svést všechno na jiné - což je druh sebelitosti.

Můžeme tedy - vy i já - v samém jádru své bytosti, bez vnějšího vlivu a bez donucení, beze strachu a bez obav z následků, v sobě uskutečnit obrat, psychickou mutaci, po níž bychom přestali být útoční, násilní, hrubí, bojácní, chtiví, závistiví a to všechno, co je projevem lidské povahy, která zformovala shnilou společnost, v níž každodenně žijeme?

Je myslím důležité pochopit od samého začátku, že tu nevytváříme žádnou filozofii ani teologickou stavbu z myšlenkových konceptů. Domnívám se dokonce, že ideologie jsou hloupost. Co je důležité, nejsou životní filozofie, nýbrž sledování toho, co se fakticky denně děje. Jestliže to sledujete a zkoumáte zblízka, zjišťujete, jak silně je vše založeno na určitém myšlenkovém pojetí. Jenže myšlení nepředstavuje celé životní pole, nýbrž jen jeho část, pouhý zlomek - ač třeba umně seskupený, úctyhodný a všeobecně ceněný -, a vy máte co dělat s celkem věcí, s životem v jeho úplnosti.

Když tedy pozorujete, co se ve světě odehrává, začínáte chápat, že tu neprobíhá žádné vnější a vnitřní dění, nýbrž jedno jediné: celkový pohyb veškerenstva, vnitřní hnutí, projevující se navenek, a vnější, které odpovídá dějům vevnitř. Podle mého soudu je schopnost tohle spatřit prakticky všechno, co je třeba. Když víte, jak se dívat, věci se vám vyjeví samy a nemusíte k nim mít ani učitele, ani filozofy. Jak se dívat, k tomu vás nemusí nikdo nabádat. Prostě se díváte.

Nyní se tedy díváte, a pokud nevidíte jen slova, bylo by možné, abyste se jednoduše, spontánně změnili? To je náš hlavní bod: Je možné v lidské psýché uskutečnit naprostý obrat?

Zajímalo by mě, jak by zněla vaše odpověď. Možná si říkáte, že žádnou změnu nechcete. Tak je tomu u velké většiny lidí a zvláště u těch, kteří jsou hospodářsky a společensky zajištěni anebo se drží nějaké pevné víry a jsou v podstatě se sebou spokojeni. Jejich zájmem jsou nanejvýš změny velmi nepatrné - ale těmito lidmi se tu nezabýváme. Anebo byste mohli odpovědět mírněji, i když podobně: Tohle je moc těžké a nejspíš nic pro mě. Tím byste se ovšem předem zablokovali, zkoumání by se přerušilo a nemělo by smysl vydávat se dál. Vaše odpověď by také mohla znít: Je mi jasné, že je nutná změna, ale jak ji provést? Ukaž mi, jak na to, pomoz mi. Jestliže odpovídáte tímhle způsobem, nezabýváte se vůbec daným problémem a zásadní vnitřní obrat vás nezajímá: hledáte pouze určitou metodu, popřípadě systém.

Kdybych byl dostatečný blázen, abych vám nějaký systém nabídl, a vy dostateční šílenci, abyste se podle něj řídili, pouze byste něco napodobovali a kopírovali, něčemu se podržovali, cosi akceptovali. Pokud to uděláte, ustavíte nad sebou autoritu někoho druhého a mezi touto autoritou a vámi bude okamžitě rozpor. Pokusíte se uskutečnit, co vám bylo řečeno, a zjistíte, že toho například nejste schopni.

Máte své zvláštní sklony, puzení a tendence, které nejsou v souladu s přejatým systémem, a hned je z toho konflikt. Čeká vás dvojaký život mezi ideologií systému a vaší každodenní existencí. Ve snaze ideologii vyhovět potlačíte sebe sama, jenomže pravdou není ideologie, nýbrž to, co jste. Kdo se chce učit poznávat sebe sama od druhých, zůstane člověkem z druhé ruky.

Kdo říká, chci se změnit, pověz mi jak na to, se zdá být opravdovým, vážným člověkem. Ale není. Žádá si pouze vyšší autoritu, aby v něm nastolila pořádek. A copak je to možné, když pořádek ustavený zvnějšku plodí zásadně nesoulad? - Jestli je vám tohle jasné, nešel by vyvodit závěr, že vaše mysl si už nikdy žádnou vyšší autoritu nevytvoří (ať už autoritu svaté knihy, duchovní skupiny, učitele, manžela, rodičů, přátel)? Lidé totiž zásadně fungují v rámci nějaké autoritativní formule a ideologie. Ale v okamžiku, kdy zřetelně vidíte, že otázka Jak se mám změnit" ustavuje autoritu, skončili jste s tím jednou provždy.

Shrňme to: Vidím, že se musím změnit od samého kořene své bytosti. Mění možné záviset na tradici, neboť s sebou nese obrovskou lenost, poslušnost a přežívání daného stavu. A navrch si nelze přizvat pomoc - žádného guru, žádného boha, žádnou víru ani systém, nic, co by mě ovlivňovalo a zvnějšku k čemukoliv nutilo.

Co se stane pak? Především: dokázali jste se svých autorit opravdu zbavit? Jestli ano, znamená to, že se už nebojíte. Takže co se stane, když odhodíte balast, který jste s sebou vláčeli celé generace? Co se stane, když odsunete něco nesmyslného? Máte víc energie, že? Máte víc schopností, více elánu, větší sílu a vitalitu. Jestliže je necítíte, neodhodili jste ještě nic a dosud s sebou vláčíte mrtvou zátěž.

A jestli jste ji odhodili, je ve vás energie, která nemá z ničeho strach - ani z vlastních chyb, ani z toho, že uděláte něco špatně. A není už tato energie proměnou? Této

energie je nesmírně zapotřebí, jenže vy většinu té své vyplýváte strachem. Když se však tato energie po odhození balastu projeví, uskuteční ve vás zásadní vnitřní obrat - o který se vy sami nemusíte vůbec pokoušet!

Jste tedy ponecháni sami sobě - to je skutečná situace člověka, který se těmito věcmi vážně zabývá. A protože nečekáte od nikoho pomoc, jste volní - svobodní, abyste objevovali. Kde je svoboda, tam je velký energetický náboj. A svoboda nemůže nic pokazit. Mimochodem: svoboda znamená něco úplně jiného než to, čeho lze dosáhnout tzv. osvobozeneckým bojem. A kde je svoboda, neexistuje dobré ani špatné jednání. Jste prostě volní, a z tohoto prostoru jednáte. Pro strach v něm není místo. A mysl, která nemá strach, je schopna veliké lásky. A láska může, co chce.

Poznávat sebe sama se nenaučíte ani ode mne, ani od psychoanalytiků nebo filozofů - to byste se naučili něco o nich, a ne, co jste vy sami.

Jestliže jste tedy pochopili, jak je nutná vnější nezávislost, aby v samém jádru lidské psýché došlo k proměně, máte před sebou další, daleko větší potíž: vnitřní autoritu - autoritu omezených osobních zkušeností a nashromážděných názorů, autoritu svých znalostí, myšlenek a ideálů. Včera jste udělali jistou zkušenost, z níž jste si vzali ponaučení - a tato autorita včerejška je stejně destruktivní jako každá jiná, stará třeba tisíc let. Ale ani té není k sebeporozumění zapotřebí, jelikož jste živí tvorové: bez přestání a bez "odpočinku v pohybu. Kdo se na sebe dívá přes mrtvý včerejšek, nikdy tomuto živoucímu rytmu, jeho kráse a hodnotě, neporozumí.

Zbavit se autority, vlastní i cizí, znamená zemřít vůči všemu, co bylo, takže mysl je neustále svěží, stále mladá, nevinná, plná nadšení a života. Pouze v takovém rozpoložení má člověk schopnost učit se a dívat. Musí ale být velmi pozorný, uvědomovat si, co se odehrává uvnitř, aniž by

přitom cokoliv opravoval anebo si nařizoval, co v něm má anebo nemá být. Protože ve chvíli, kdy se začnete opravovat, uvedete na scénu další autoritu - svůj dozor.

Od příště tedy budeme zkoumat společně - ne tak, že jeden vysvětluje a druhý naslouchá a potom souhlasí nebo nesouhlasí s použitými slovy, nýbrž tak, že se vydáme na společnou pouť, na výzkumnou cestu do nejtajnějších koutů lidské mysli. Na takovou cestu je třeba vyjít nalehko, bez zátěže názorů, předsudků a závěrů - toho starého harampádí, které jsme posbírali za poslední dva nebo čtyři tisíce let. Zapomeňme tu, co o sobě víme. Začněme, jako bychom nevěděli nic.

Dnes v noci přelo a teď se nebe začíná jasnit. Je nový svěží den. Vyjděme mu vstříc, jako by byl jediný. Vyjděme na společnou cestu tak, že všechny připomínky včerejška necháme za sebou - a začneme si poprvé rozumět.

Kapitola II

Poznání sebe sama. Jednoduchost a pokora. Podmíněnost.

Jestli se domníváte, že poznat sebe sama je důležité jen proto, že to tvrdím já anebo někdo jiný, pak naše komunikace bohužel končí. Shodujeme-li se však, že sebepoznání je životně důležité, pak je náš vztah úplně jiný a můžeme se vydat na výzkum s pozornou inteligentní zvědavostí.

Nežádám tu po vás, abyste něčemu věřili, nestavím se před vás jako odborník. Nemám nic, čemu bych vás naučil - ani novou filozofii, ani systém, ani cestu ke skutečnosti - k níž stejně žádná nevede, tak jako nevede ani k pravdě. Autorita, zvláště na poli myšlení a chápání, je něco nesmírně škodlivého a zhoubného. Vůdcové ničí své stoupence a stoupenci své vůdce. Proto musíte být sami sobě učitelem i žákem a pochybovat o všem, co člověk přijal jako potřebné a cenné.

Když nemáte nikoho, za kým jít, cítíte se osamělí. Budte osamělí! Proč se toho bojíte? Protože se ocítáte tváří v tvář sobě a shledáváte, že jste prázdní, otupělí, hloupí, nepěkní, zoufalí a plní vin - malí zakomplexovaní tvorové z druhé ruky? Podívejte se té pravdě do očí! Pozorujte ji, neodvracejte se od ní. Ve chvíli, kdy jste se odvrátili, dostaví se strach.

Při zkoumání sebe samých se nelze oddělit od zbytku světa, nebyl by to zdravý přístup. Všude na světě jsou lidé lapeni v týchž denních potížích jako vy. Sebezkoumání neznamená, že se neuroticky do sebe uzavřete, protože mezi jednotlivcem a společenstvím není ve skutečnosti rozdíl. Já sám jsem svět, který jsem vytvořil, a nemá proto smysl ztrácet se ve sporech mezi celkem a jeho částí.

Musím si uvědomit celé pole vlastního já, které je vědomím jak jednotlivce, tak společnosti. Když mysl překoná toto osobní a společenské vědomí, stane se sama sobě světlem, které nehasne.

Kde však sebepoznání začíná? Tady jsem - ale kde mám začít, jakým způsobem mám sledovat, co se děje uvnitř?

Zkoumat lze pouze ve vztahu k něčemu, neboť život jsou naše vztahy. Nemá význam usednout do kouta a tam si meditovat: není možné být jen pro sebe. Existují pouze svými vztahy k lidem, věcem a myšlenkám a začnu rozumět teprve studiem těchto vztahů. Všechny ostatní druhy chápání jsou pouhé abstrakce, kterými sotva čemu porozumím, protože sám žádná abstrakce nejsem. Musím se učit poznávat, jaký jsem ve skutečnosti.

Chápání není intelektuální proces. Získávat o sobě znalosti a studovat se jsou dvě rozdílné věci, protože nasbírané znalosti jsou vždycky z minula a mysl zatíženou minulostí je nutno nejvýš politovat. Učit se poznávat sebe sama není jako učit se cizímu jazyku, řemeslu nebo vědecké disciplíně - tam pochopitelně musím sbírat vědomosti a dbát souvislostí. Bylo by absurdní začínat pokaždé od nuly. Chci-li se však něco naučit o vlastní psyché, můžu tak učinit pouze v přítomnosti, zatímco znalosti představují pokaždé minulost.

Většina z nás žije v minulosti - přináší nám to uspokojení -, a proto jsou pro nás znalosti neobyčejně důležité. Z toho důvodu také velice ctíme vzdělané, chytré a světaznalé lidi. Když se však učíte neustále, každou minutu, pozorujete, nasloucháte, díváte se a jednáte, pak shledáte, že učení je trvalý postoj, který nezná minulost.

Domníváte-li se, že k sebepoznání musí docházet postupně, kousek po kousku, přidáváním dalších a dalších prvků, pak nemáte na zřeteli, jací jste teď. Učit se zahrnuje velkou citlivost. Ta zmizí, jakmile určitá myšlenka - tedy

minulost - ovládne vaši současnost. Mysl okamžitě ztratí na bystrosti, pružnosti a schopnosti rychlého náhledu.

Většina lidí už nemá ani dostatečnou tělesnou citlivost. Přejídají se a nelámou si hlavu s rozumnou výživou, kouří a pijí. Tělo tuční, přestává fungovat a jeho vrozená inteligence mizí. A jak může mysl reagovat jemně a bystře, když je náš tělesný organismus ztěžklý? Dost možná, že jsme citliví vůči věcem, které se nás týkají osobně, ale být citlivý ke všemu, co s sebou přináší život, vyžaduje nemít v sobě žádnou přehradu mezi tělesným organismem a psýché, které jsou součástí jediného mohutného pohybu.

Nějaké záležitosti porozumět znamená s ní pobývat: sledovat, poznávat její složení, její podstatu, příčinu a obsah. Zkusili jste být někdy sami se sebou? Když se o to pokusíte, začnete zjišťovat, že vaše „já“ není nic statického. Je živé a proměnlivé. Takže má-li mysl sledovat něco živoucího, musí být živá taky ona - nezahlcená názory, soudy a hodnoceními.

Abyste dokázali pozorovat hnutí ve svém nitru, musí se vaše mysl zdržet souhlasu i nesouhlasu, musí se přestat přit a přiklánět na jednu či druhou stranu, nesmí se tahat o slovíčka. Dívejte se s úmyslem porozumět (přestože je to velmi těžké). Většina lidí vůbec neví, jak na svou bytost pohlížet, jak jí naslouchat. A tak se neumíme dívat ani na krásu řeky a nejsme schopni slyšet vítr v korunách stromů. Když například něco soudíme anebo bráníme, nemůžeme to vidět zřetelně. A stejně tak, když si mysl pořád sama se sebou vypráví. Jakmile je zaměstnaná, nevidíme, co je. Vidíme jenom své projekce a obrazy, o nichž se domníváme, že jimi jsme anebo bychom jimi měli být. Nevidíme skutečnost.

Jednou z nejtěžších věcí na světě je vidět jednoduše; naše mysl jsou velmi komplikované. Zcela jsme ztratili prostotu a jednoduchost. Nemám na mysl prostotu v jídle a oblékání,

nošení jednoduchého hávu, schopnost lámat rekordy v držení pústu ani ostatní dětské nesmysly pěstované takzvanými svatými muži. Jde mi o jednoduchost, která je schopna vidět přímo, bez obav a nepokřiveně, jak toto osobní a společenské vědomí, stane se sama sobě světlem, které nehasne.

Kde však sebepoznání začíná? Tady jsem - ale kde mám začít, jakým způsobem mám sledovat, co se děje uvnitř?

Zkoumat lze pouze ve vztahu k něčemu, neboť život jsou naše vztahy. Nemá význam usednout do kouta a tam si meditovat: není možné být jen pro sebe. Existují pouze svými vztahy k lidem, věcem a myšlenkám a začnu rozumět teprve studiem těchto vztahů. Všechny ostatní druhy chápání jsou pouhé abstrakce, kterými sotva čemu porozumím, protože sám žádná abstrakce nejsem. Musím se učit poznávat, jaký jsem ve skutečnosti.

Chápání není intelektuální proces. Získávat o sobě znalosti a studovat se jsou dvě rozdílné věci, protože nasbírané znalosti jsou vždycky z minula a mysl zatíženou minulostí je nutno nejvýš politovat. Učit se poznávat sebe sama není jako učit se cizímu jazyku, řemeslu nebo vědecké disciplíně - tam pochopitelně musím sbírat vědomosti a dbát souvislostí. Bylo by absurdní začínat pokaždé od nuly. Chci-li se však něco naučit o vlastní psyché, můžu tak učinit pouze v přítomnosti, zatímco znalosti představují pokaždé minulost.

Většina z nás žije v minulosti - přináší nám to uspokojení -, a proto jsou pro nás znalosti neobyčejně důležité. Z toho důvodu také velice ctíme vzdělané, chytré a světaznalé lidi. Když se však učíte neustále, každou minutu, pozorujete, nasloucháte, díváte se a jednáte, pak shledáte, že učení je trvalý postoj, který nezná minulost.

Domníváte-li se, že k sebepoznání musí docházet postupně, kousek po kousku, přidáváním dalších a dalších

prvků, pak nemáte na zřeteli, jací jste teď. Učit se zahrnuje velkou citlivost. Ta zmizí, jakmile určitá myšlenka - tedy minulost - ovládne vaši současnost. Mysl okamžitě ztratí na bystrosti, pružnosti a schopnosti rychlého náhledu.

Většina lidí už nemá ani dostatečnou tělesnou citlivost. Přejíždají se a nelámou si hlavu s rozumnou výživou, kouří a pijí. Tělo tuční, přestává fungovat a jeho vrozená inteligence mizí. A jak může mysl reagovat jemně a bystře, když je náš tělesný organismus ztěžklý? Dost možná, že jsme citliví vůči věcem, které se nás týkají osobně, ale být citlivý ke všemu, co s sebou přináší život, vyžaduje nemít v sobě žádnou přehradu mezi tělesným organismem a psýché, které jsou součástí jediného mohutného pohybu.

Nějaké záležitosti porozumět znamená s ní pobývat: sledovat, poznávat její složení, její podstatu, příčinu a obsah. Zkusili jste být někdy sami se sebou? Když se o to pokusíte, začnete zjišťovat, že vaše „já“ není nic statického. Je živé a proměnlivé. Takže má-li mysl sledovat něco živoucího, musí být živá taky ona - nezahlcená názory, soudy a hodnoceními.

Abyste dokázali pozorovat hnutí ve svém nitru, musí se vaše mysl zdržet souhlasu i nesouhlasu, musí se přestat přít a přiklánět na jednu či druhou stranu, nesmí se tahat o slovíčka. Dívejte se s úmyslem porozumět (přestože je to velmi těžké). Většina lidí vůbec neví, jak na svou bytost pohlížet, jak jí naslouchat. A tak se neumíme dívat ani na krásu řeky a nejsme schopni slyšet vítr v korunách stromů. Když například něco soudíme anebo bráníme, nemůžeme to vidět zřetelně. A stejně tak, když si mysl pořád sama se sebou vypráví. Jakmile je zaměstnaná, nevidíme, co je. Vidíme jenom své projekce a obrazy, o nichž se domníváme, že jimi jsme anebo bychom jimi měli být. Nevidíme skutečnost.

Jednou z nejtěžších věcí na světě je vidět jednoduše; naše mysli jsou velmi komplikované. Zcela jsme ztratili prostotu a jednoduchost. Nemám na mysli prostotu v jídle a oblékání, nošení jednoduchého hávu, schopnost lámat rekordy v držení půstu ani ostatní dětské nesmysly pěstované takzvanými svatými muži. Jde mi o jednoduchost, která je schopna vidět přímo, bez obav a nepokřiveně, jak se věci mají. Když zjistím, že lžu, přiznám si to; nic si nezakrývám, ani od toho neutíkám.

Porozumět sobě samému vyžaduje velkou pokoru. Začnete-li tvrzením, že se znáte, už jste se učit přestali. Anebo když řeknete, že já je pouze kupa vzpomínek, myšlenek, zkušeností a zvyklostí, takže o moc nejde, pak také veškeré učení skončilo. Když něčeho dosáhnete, ztrácíte rys pokory a nevinnosti. Jakmile dojdete k nějakému závěru, anebo zkoumáte prostřednictvím svých znalostí, jste v koncích: měníte čerstvé, živé věci za staré a mrtvé. Pouze když nemáte žádnou jistotu ani oporu a ničeho jste nedosáhli, jste volní a můžete se dívat a postupovat od jedné věci ke druhé. Váš pohled je svobodný, všechno je napořád nové. Kdo si je jist, je mrtvý člověk.

Jak se však mohu rozhlížet a učit svobodně, když je má mysl od narození vtlačována do úzkého rámce „já“? Všichni jsme přece podmíněni svou národností, kastou, společenskou třídou, tradicí, náboženstvím, jazykem, vzdělaností, literaturou, uměním, svými zvyklostmi, konvencemi, propagandou všeho druhu, hospodářským tlakem, potravou, klimatickými podmínkami, rodinným prostředím, přáteli, zkušenostmi - všemi myslitelnými i nemyslitelnými vlivy.

Především: Jste si opravdu vědomi, že jste podmíněni? To je první otázka, kterou si musíte položit - a ne jakým způsobem se máte osvobodit. Třeba se nikdy neosvobodíte! Když prohlásíte, „z téhle podmíněnosti se musím vymanit,“ upadáte možná do pastí dalšího podmínění. Takže, jste si

svého podmínění vědomí? Když se díváte na strom a říkáte „tohle je dub," nebo „to je palma" - je vám jasné, že pojmenování a botanické vědění podmínilo vaši mysl natolik, že se to slovo staví mezi vás a skutečné vidění stromu? Pravý kontakt se stromem vyžaduje možná položit na něj i ruce - ale to slovy nelze.

Jak vlastně víte, že jste podmíněni? Kdo vám to řekl? Jak jste přišli na to, že jste hladoví - ne teoreticky, nýbrž že máte opravdový hlad? A stejným způsobem: Jak objevíte skutečnost, že jste po všech stránkách podmíněni? Pouze svou reakcí na určitý problém, který je pro vás výzvou. Reagujete podle toho, jak jste podmíněni. A protože vaše podmínění nikdy plně neodpovídá dané situaci, vaše reakce je pokaždé nepřiměřená.

Jestliže si to uvědomujete, nenapadá vás, že náboženská, rasová a kulturní podmíněnost je vězením? Vezměte si například svou národnost a buďte si jí se vší vážností a beze zbytku vědomí, ať už je vám příjemná, anebo jste proti ní zaujati. A pokud proti ní něco máte, zjistěte, zda se chcete zbavit jenom jí, anebo veškeré podmíněnosti. Jste-li totiž s něčím spokojeni, samozřejmě s tím nebudete hýbat. Jestliže však spokojeni nejste, napadne vás možná, že není, co byste kdy učinili nepodmíněně. Naprosto nic! Žijete pod jednou střešou s mrtvolou minulosti.

Vlastní podmínění si většinou uvědomíte, jakmile se přeruší některé vaše potěšení anebo úsilí vyhnout se záležitostí, které jsou bolestivé. Dokud všechno běží hladce, manželka vás miluje a vy ji, máte pěkný dům a hodně peněz, pak si svou podmíněnost neuvědomujete. Jak je tomu konec - manželka se zahledí do jiného, peníze dojdou anebo na vás dolehne válka a jiné zlé či znepokojivé události - poznáte, že jste podmíněni. Zjišťujete to při zápolení s něčím rušivým anebo při obraně před vnějším či vnitřním ohrožením. A jelikož většina z nás je znepokojena po většinu času, ať už zjevně, anebo hluboko uvnitř, je toto

znepokojení ukazatelem naší podmíněnosti. Dokud je zvířátko hlazeno, reaguje spokojeně. Ale když se mu něco postaví do cesty, ukáže se všechna jeho násilná povaha.

Znepokojení o němž mluvíme, se týká jak našeho osobního života, tak obecné politické a hospodářské situace - krutosti a utrpení kolem nás i v nás. Jejich prostřednictvím ale též chápeme, jak moc jsme svým podmíněním oslabováni. A přirozeně se ptáme, co s ním. Přijmout svá znepokojení a žít s nimi - jako to dělá většina lidí? Zvyknout si, jako si někdo zvykne na bolení hlavy? Se vším se smířit?

Tendence zvyknout si a svádět všechno na vnější okolnosti skutečně existuje. Jak často si namlouváme, že kdyby věci fungovaly správně, určitě bychom na tom byli lip. Jak často uvažujeme, „kdybych dostal příležitost, to byste viděli, co ve mně je.“ Jak často vzdycháme, že nespravedlnost světa nám vyrazí dech. A tak svádíme všechny své nedostatky na druhé, na své prostředí, na hospodářskou situaci.

Přivykne-li však člověk tomu, co ho znepokojuje - jako přivykne i krásné krajině a brzy ji přestává vnímat -, znamená to, že jeho mysl otupěla. Zlhostejněla, ztvrdla, ztratila cit, je čím dál hloupější a ochablější. A pokud si člověk nezvykl, pokouší se většinou o únik: prostřednictvím drog, vstupem do politického hnutí, pokřikem, psaním, návštěvami fotbalu, chrámu nebo církevního sboru atd.

Proč utíkáme od daných faktů? Když se například bojím smrti, ihned si začnu vymýšlet teorie, naděje a víry, abych svůj strach překryl - ale smrt je tu pořád. Kdo chce nějakému faktu porozumět, nesmí od něho uhnout. Většina z nás se však bojí nejen smrti, ale i života. Bojíme se o svou rodinu, máme obavu, co o nás lidé řeknou, děsíme se ztráty zaměstnání a zabezpečení a stovek dalších věcí. Jednoduchým faktem je, že se bojíme (ne, že se bojíme toho nebo onoho!). Proč se tomu nepodívat do tváře?

Tváří v tvář faktu se lze ocitnout jen v přítomnosti. Když od faktu prcháme, nedovolí nám to, abychom se mu postavili zpříma. Problém ovšem je, že jsme si vytvořili celou síť úniků a že jsme tímto návykem spoutáni.

Pokud je ve vás trochu citlivosti a vážnosti, uvědomujete si nyní nejen svoji podmíněnost, nýbrž i nebezpečí, které z ní vyplývá: brutalitu a nenávist. Ale proč nejednáte, když vidíte nebezpečí? Z lenosti - která je nedostatkem energie? Ale ta vám nechybí, když jste bezprostředně ohroženi: když máte před sebou jedovatého hada, sráznou propast anebo požár. Proč tedy nejednáte, když jste v nebezpečí, které s sebou nese vaše podmínění? Kdybyste viděli, že jste ohroženi nacionalismem, nejednali byste?

Odpověď zní, že to ve skutečnosti nevidíte. Rozumem jste možná zjistili, že nacionalismus vede k sebezničení, ale vaše zjištění nemá citovou náplň. Ožili byste, kdyby v tom bylo kus citu.

Pouhá rozumová představa znamená, že nic neuděláte. Mezi ní a příslušným činem je rozpor a konflikt, který vám bere energii. Čin se dostavuje, teprve když vidíte podmíněnost plus její nebezpečí, a to bezprostředně jako rozevřenou propast. Vidět a jednat je jedno a totéž.

Většina z nás jde životem nepozorně a reaguje bezmyšlenkovitě podle toho, v jakém prostředí jsme byli vychováni. Ale takové reakce nás svazují a podmiňují stále víc. Jedině když svému podmínění věnujeme plnou pozornost, zjistíme, že jsme svobodní od vší minulosti - že od nás úplně přirozeně odpadla.

Kapitola III

Vědomí. Celek života. Jiný rozměr.

Když si všimnete své podmíněnosti, pochopíte své vědomí jako celek. Vědomí je široké pole, ve kterém funguje mysl a existuje každý vztah. Nalézají se v něm všechny důvody, úmysly, přání, rozkoše, obavy, inspirace, touhy, naděje, starosti a radosti. Lidé se však rozhodli rozdělit vědomí na činné a spící, horní a spodní: naše denní myšlenky, pocity a činnosti jsou prý na povrchu a pod nimi leží takzvané podvědomí, záležitosti, s nimiž nejsme obeznámeni a které se příležitostně projevují určitými příznaky, intuicemi a sny.

Lidé používají jen malou část vědomí, která jim reprezentuje většinu života. O zbývajících částech, nazývaných podvědomí a zahrnujících nejrozličnější vnitřní obavy, tlaky, rodové a dědičné vlastnosti, toho příliš nevíme. A ještě méně tušíme, jak se k ní přiblížit. Nicméně se ptám: Existuje vůbec něco jako podvědomí? Užíváme to slovo dosti bezděčně, přijali jsme je jako skutečnost a psychoanalytické fráze a žargon vnikly do našeho jazyka. Existuje podvědomí vůbec? A proč mu pak přikládáte takovou důležitost? Zdá se koneckonců stejně omezené a bezvýznamné jako vědomá mysl - ustrašené, úzkoprsé, chtivé a věčně ochotné se blýsknout.

Takže, bylo by možné uvědomit si celé pole vědomí, a ne pouze jeho zlomek nebo nepatrnou část? Jakmile si uvědomujeme celek, je v činnosti celá naše pozornost, nejen její část. Tomu je důležité porozumět. Neboť obsáhne-li celek, zmizí všechny vnitřní rozpory, vzniklé tříštěním vědomí - které je veškerým myšlením, cítěním a jednáním.

Roztříštění, ve kterém žijeme, dobře znáte: něco představujete v práci, něco jiného doma; mluvíte o demokracii, ale podstatou jste diktátoři; říkáte „miluj bližního svého“ a v konkurenci ho klidně zničíte.

Jedna část vašeho vědomí pracuje a dívá se bez účasti druhé. Víte o této své rozlomené existenci? A bylo by možné, aby si mozek, žijící v roztržitém, uvědomil celé pole vědomí? Bylo by možné spatřit je beze zbytku a stát se celistvou lidskou bytostí?

Jestliže se pokusíte porozumět struktuře lidského „já“ a její mimořádné složitosti postupně, krok za krokem, jedné vrstvě za druhou, zkoumáním každé jednotlivé myšlenky, pohnutky a pocitu, zabřednete do takové analýzy na celé týdny, měsíce, ba roky. Ale když sem vpustíte čas, nutně se objeví i různá zkreslení, jelikož „já“ má mnoho tváří a je po celou dobu v pohybu: pořád něco chce nebo odmítá pod tlakem různých vlivů, které neustále mění jeho tvář. To ovšem znamená, že analýza není nejsprávnější cestou, je třeba se na sebe podívat bezprostředně a mimo čas. Celek vlastního „já“ lze spatřit jen s neroztržitou myslí. A co spatříte celé, je pravda.

Dokázali byste to? Většinou ne, protože nepřistupujete k problému dost vážně. Zatím jste tak neučinili ani jednou. Stále jen dáváte vinu druhým a máte kdejakou výmluvu -a strach. Ale kdybyste se podívali celistvě a dali ze sebe všechno - svou veškerou pozornost, oči, uši, nervy -, pak byste v náhlém sebezapomnění zpozorněli a pro strach a rozpor by ve vás nebylo místa. Vaše konflikty by zčistajasna zmizely.

Pozornost není totéž co soustředění. Soustředění vylučuje. Pozornost je naprosté uvědomění, které nevylučuje nic. Většina z nás si neuvědomuje plno věcí. Ani o čem tu ve skutečnosti hovoříme, ani podobu okolního světa: lidi, barvy, tvary stromů, plující oblaka, plynutí vody v řece. Je tomu tak proto, že jsme zaměstnáni sami sebou, svými trapně malými myšlenkami a problémy, svými potěchami, zásadami a snahami. A tak nevíme, co se děje kolem, i když o tom vydatně mluvíme.

Jednou jsem v Indii cestoval autem. Seděl jsem vedle řidiče a vzadu další dva pánové. Diskutovali o problému uvědomování a kladli mi časté otázky. Najednou se šofér zadíval asi někam jinam a nešťastně přejel zaběhlou kozu - a ti pánové dál a dál mluvili o uvědomování a pozornosti, aniž by si byli čehokoli všimli. Když jsem jim o tom řekl, hrozně se divili.

O většiny z nás je tomu podobně. Nejsme si vědomi ani věcí vnějších, ani vnitřních. Když chcete porozumět kráse nějakého zvířete, hmyzu nebo listu, anebo povaze nějaké osoby s jejími složitostmi, musíte napnout celou svou pozornost. A pozorní jste jen tehdy, když máte o věci zájem, když jim rádi rozumíte. Pak jim dáváte celé své myšlení a celé své srdce.

Být takto při vědomí je jako žít pod jednou střechou s jedovatým hadem. Dáváte si pozor na jakýkoli pohyb, jste nesmírně citliví na sebemenší šelest. Tento druh pozornosti je veškerou energií. Při ní se vám celek vašeho „já“ vyjeví v jediném okamžiku.

Pokud jste se na sebe podívali s vážností, je možné jít ještě hlouběji; přičemž slovo „hlouběji“ tu neznamená srovnání. Myšlení srovnává: hluboce i povrchně, šťastně i nešťastně - a neustále poměřuje. Existuje však něco jako povrchní a hluboké? Když řeknu: moje mysl je povrchní, mdlá, slabá, omezená - jak to vím? Jen proto, že jsem ji porovnal s vaší myslí, která je mnohem chytřejší, obsáhlejší, inteligentnější a probuzenější. Šlo by však vlastní nedostatečnost rozpoznat bez srovnávání? Když mám hlad, neporovnávám jej přece s hladem, který jsem měl včera; včerejší hlad je pouhá myšlenka, vzpomínka.

Když se s vámi měřím a snažím se být jako vy, odmítám, co ve skutečnosti jsem, a vytvářím si o sobě iluze. Jakmile však pochopím, že srovnávání vede do světa chimér a do vnitřní bídy, a stejný výsledek že s sebou nese věčná sebeanalýza a

identifikace s čímkoli, ať už je to stát, spasitel nebo ideologie, když se mi ujasní, že mě to zavádí jenom do konformismu, a proto do nových a nových konfliktů -pak to od sebe okamžitě odmrštím. Mysl tak přestane hledat (to je velice důležité pochopit), netápe už a po ničem se neshání. To neznamena, že je se vším spokojena, nýbrž že nepodléhá iluzím. A proto se pohybuje v jiné dimenzi. Běžný rozměr každodenního života - naše požitky, utrpení, obavy - lidskou mysl velice podmínil a zničil její přirozenost. Jakmile to pomine (což vůbec neznamena konec radosti, která je ostatně něco úplně jiného nežli požitky), okamžitě se mysl otevře nový prostor, který nezná rozpory ani pocity „jinakosti“.

Slovy lze dojít jenom sem: co leží dál, nelze vyjádřit, protože slova jsou něco jiného než to, o čem hovoří. Je možné do nekonečna popisovat a vysvětlovat, ale slova a vysvětlení nemohou otevřít ony zvláštní dveře. Otevře je každodenní pozornost a uvědomování - pozornost vůči tomu, co myslíme a říkáme a jak se pohybujeme ve světě. Je to, jako když si uklidíte byt a udržujete jej v čistotě.

To je opravdu důležité. Ale jen v určitém smyslu. V Jiném smyslu je to bezvýznamné. Je samozřejmě zapotřebí mít ve svém „příbytku“ pořádek, jenže dveře ani okno se tím neotevrou: žádost a vůle tu nejsou nic platné. To, co je jiné, nemůžete dovnitř povolat, lze pouze „udržovat pořádek“. Mít v sobě ctnosti pro ně samé, a ne pro to, co vám vynesou. Mít zdravý pohled a rozum, mít v sobě řád. Teprve potom - když budete mít štěstí - se to okno možná otevře a dovnitř svěže zavane. Anebo nezavane. Záleží na stavu vaší mysli, které můžete porozumět jenom vy sami. Jejím sledováním, aniž přitom souhlasíte nebo dáváte něčemu přednost. Aniž se snažíte svou mysl formovat, soudit, přijímat nebo zavrhnout. Znamená to pozorovat a nevybírat si. Má základě takového uvědomění se možná jednou ty zvláštní dveře

otevřou a vy poznáte životní rozměr, ve kterém není konflikt ani čas.

Kapitola IV

Honba za požitekem. Žádostivost. Pokřivené myšlení. Paměť. Radost.

Minule jsme řekli, že radost je něco jiného než požitek. Měli bychom se tedy podívat, co všechno požitek obsahuje a zda by nebylo možné mít spíše smysl pro radost a blaho. Vyhledáváním požiteků v té či oné formě se zaobírají všichni. Jsou požitky intelektuální, smyslové, kulturní. Existuje požitek z reforem, z poroučení druhým, z odstraňování společenských zlořádů i z konání dobrých skutků. Všichni znáte požitek z vědění a z fyzického uspokojení, z větší životní zkušenosti a z různých skvělých dovedností mysli - a nejvyšší je samozřejmě požitek z boha.

Má požitecch je postavena celá společnost, ženeme se za nimi od narození do smrti: se samozřejmostí a chytrostí, otevřeně i tajně. Ale ať už jsou jakéhokoli druhu, myslím, že bychom měli mít kolem nich jasno, protože utvářejí a řídí lidský život. Je tedy důležité podívat se na ně zblízka, beze spěchu a do detailu. Neboť honba za požitky, snaha žít je a nepřijít o ně je základním životním požadavkem, a jsou-li nám odepřeny, naše existence se stává bezbarvou a nudnou, osamělou a jakoby zbytečnou.

Můžete namítnout, proč se tedy jimi nemáme nechat vést? Z jednoduchého důvodu: protože požitek s sebou nutně přináší bolest, frustraci, soužení a strach - a ze strachu vzniká násilí. Jestli tím způsobem chcete žít, je to vaše věc: většina světa tak koneckonců žije. Ale chcete-li se svého soužení zbavit, je třeba pochopit, z čeho se požitky skládají.

Pochopit neznamená odmítat ani soudit. Netvrdíme tu, že požitek je něco špatného nebo naopak dobrého. Pouze až se za nějakým vydáme, udělejme to s otevřenýma očima a s vědomím, že mysl, která vyhledává požitky, musí

nevyhnutelně zakusit i jejich stín - utrpení. Tahle dvojčata nelze od sebe oddělit.

Proč mysl neustále vyžaduje uspokojení? Proč je spodním proudem našich vznešených i méně vznešených činů? Jak to, že jsme ochotni pro ně trpět a obětovat se? Co je to vlastně požitek a jak vzniká? Zajímalo by mě, jestli si někdo z vás kdy položil takové otázky a zda si dal na ně vyčerpávající odpověď.

Požitek vzniká ve čtyřech etapách: postřeh, dojem, styk, žádost. Zhlédnu například nádherný automobil: ten pohled ve mně vyvolá určitý dojem, který je reakcí na to, co vidím; pak se auta dotknu a představím si, že v něm sedím za volantem, a už je tu žádost, abych vůz vlastnil a jel se v něm předvést. - Anebo vidím překrásný oblak nebo horu jasně proti nebi, čerstvý lístek, který se právě rozvinul, hluboké horské údolí plné kouzla a jasu, anebo úžasný západ slunce či krásnou tvář, živou a inteligentní (ještě ne rozpačitě sebezahleděnou, z níž krása rychle prchá). Na to všechno hledím s intenzívním potěšením, a náhle neexistuje žádný pozorovatel, nýbrž pouze krása, která je láskou. Na okamžik tu nejsem, ani mé problémy a úzkosti, jenom nádhera. Raduji se z ní a v příštím okamžiku dokážu zapomenout. - Popřípadě do toho vstoupí mysl, a hned vyvstane problém. Přemítá, co viděla. Uvažuje, jak to bylo krásné, slibuje si, že si to musí dopřát ještě mnohokrát. Začíná srovnávat, soudit a uvažovat o zítřku. Přetrvání zážitku, který člověku přinesl několik vteřin štěstí, je dílem naší mysli.

Tak je tomu u sexuální žádosti a u všech ostatních. Žádost není nic špatného, reagovat je naprosto normální. (Když mě píchnete špendlíkem a já nejsem ochromený, samozřejmě reaguji.) Jenže mysl se věcí zabývá tak dlouho, až ten krásný zážitek změní v požitek. Přeje si zkušenost zopakovat, a čím víc něco opakuje, tím se stává mechaničtější. A čím víc o zkušenosti uvažuje, tím je požitek

silnější. Mysl jej vytváří a udržuje skrze žádost a způsobuje i jeho trvání. Překrucuje přirozenou reakci vůči nějaké pěkné věci: mění ji ve vzpomínku a paměť, kterou živí dalším a dalším přemítáním.

Má určité rovině mysli má paměť svoje přirozené místo. V každodenním životě by bez ní nic nešlo, a je proto zapotřebí, aby byla zdatná a účinná. Existuje však rovina, kde paměť nemá co dělat. Mysl je svobodná, jenom když jí není ochromena.

Všimli jste si někdy, že když zareagujete zcela bez rezerv, zůstane ve vás jenom nepatrná vzpomínka? A naopak když neodpovíte plně, začnete zápasit, což charakterizuje požitek nebo bolest. Nastalý zmatek se vám zapíše do paměti, rozšiřující se stále novými záznamy tohoto druhu, které reagují zase na další podněty. A všechno, co paměť vytvoří, je vždycky staré, a proto nikdy svobodné. Takzvaná svoboda myšlení je holý nesmysl.

Myšlenka není nikdy nová, neboť je reakcí paměti, zkušenosti a znalostí. To, na co jste se dívali s úžasným pocitem štěstí, myšlenka změnila v něco starého. Požitek vzniká pokaždé z nějakého už uplynulého zážitku, nikdy z něčeho nového. V tom, co je nové, není čas.

Jestliže se tedy dokážete dívat, aniž by se vám do toho vždy připlížila požívačná touha (ať už vidíte pěkný obličej, nádherně zbarvené sáří, ušlechtilé zvíře, úžasnou vodní plochu lesknoucí se v slunci či cokoliv jiného, co vám dává pocit štěstí), a když si nebudete přát, abyste to měli zase, pak vaše obavy a utrpení zmizí a bude ve vás nesmírná radost.

Snaha, aby se nějaký krásný pocit opakoval a trval, se nutně mění v utrpení - pozorujte to na sobě. Utrpením je už sama tato snaha, protože podruhé to už nikdy není ono: usilujete o stejné estetické potěšení a stejné myšlenkové

rozpoložení jako minule a jste rozčarováni a roztrpčeni, že napodruhé k nim už nedošlo.

Pozorovali jste někdy, co se s vámi děje, když je vám odmítnuto sebemenší potěšení? Když nedostanete, co chcete, jste zoufalí, závistiví, plní nenávisti. Všimli jste si, jaké prožíváte roztrpčení, když je vám odmítnuta například potěcha z pití, kouření nebo sexu? Je to určitý druh strachu, že? Bojíte se, že nedostanete co chcete, anebo že něco ztratíte. Když něco otřese vaší vírou, které jste se po léta drželi, když o ni přijdete, nemáte snad strach, že jste se octli sami? Roky vám poskytovala útočiště a uspokojení a ve chvíli, kdy vám ji někdo vzal, se cítíte jako kůl v plotě. Zbývá vám strach - aspoň do chvíle, dokud si nenajdete jiné potěšení anebo novou víru.

Zdá se to tak prosté, a protože to opravdu prosté je, odmítáme tuto jednoduchost vidět - rádi věci komplikujeme. Ale když se od vás odvrátí manželka, nejste snad žárliví? Nemáte zlost? Nepociťujete nenávist k člověku, který se jí zalíbil? A co jiného to je nežli obava ze ztráty něčeho, co vám přinášelo vlastnické uspokojení, partnerství a zajištění?

Pokud jste porozuměli, že honba za uspokojením nutně znamená i bolest, žijte tak, jestli chcete, jen proboha do toho nepadejte mechanicky. A budete-li s tím chtít skončit - a tedy i s utrpením -, bude nutné, abyste věnovali svou pozornost tomu, jak jsou vaše požitky utvářeny. Nejde o to, abyste je od sebe odřízli po způsobu mnichů a sanjásinů, kteří nepohlédnou na ženu, aby nezhřešili (a snižují tak živost svého porozumění světu), nýbrž o to, abyste viděli působení požitek a jejich dopad. Potom ve vás bude nekonečná radost ze života, která je cosi bezprostředního (dokud o ní nezačnete přemítat, protože pak se změní v požitek). Život v přítomnosti znamená vidět krásu daného okamžiku, aniž v něm hledáte uspokojení.

Kapitola V

Prestiž a postavení. Strach. Rozlomené myšlení. Konec strachu.

Než půjdeme dál, rád bych se vás zeptal, co vás v životě nejvíc zajímá? Když ponecháte stranou neupřímné odpovědi a vypořádáte se s otázkou čestně a bez oklik, jaká bude vaše odpověď? Co vy na to?

Nejste to vy sami? Bud' jak bud', musela by to potvrdit většina z vás, kdybyste odpověděli pravdivě: „Zajímá mě můj úspěch v povolání, má rodina a maličký prostor, kde žiji. Chci získat co nejvyšší postavení, prestiž a moc nad lidmi atd.“ Mělo by myslím svou logiku, kdybychom si přiznali: „Na prvním místě stojím já!“

Někteří možná namítnou, že není správné zajímat se hlavně o sebe. Co je však na tom špatného? (Kromě toho, že se k tomu zřídkakdy poctivě přiznáme - a pokud ano, hned se za to stydíme.) Takže pravda je, že člověk se zajímá především o sebe a z různých tradičních a ideologických důvodů zastává názor, že to není zcela v pořádku. Ale jaký názor zastáváme, není důležité. A proč vůbec tvrdíme, že to tak není správné? Jde o pouhou myšlenku. Fakt je, že člověk se předně zajímá o sebe.

Řeknete možná, že větší uspokojení skýtá pomoc druhým. Jenže jaký je v tom rozdíl? I tehdy běží v první řadě o vás. Když vás uspokojuje pomáhat druhým, jde přece o vaše uspokojení. Proč zavádíme ideologické představy a dvojaké myšlení? Proč jednoduše neřekneme: „Co ve skutečnosti chci, je uspokojení - ať už sexuální, anebo z toho, že pomáhám lidem anebo že se snažím, abych se stal světcem, vědcem nebo politikem.“ Postup je pokaždé stejný. Nebo snad ne?

Jde nám o více či méně zřejmá uspokojení všeho druhu. Tvrdím-li, že chci svobodu, pak jenom kvůli domněnce, že to

bude něco velmi potěšitelného. A vůbec nejvyšší uspokojení mi nabízí podivuhodná myšlenka takzvané seberealizace. Co však opravdu hledám, je uspokojení, v němž by nebyl stín nelibosti.

Mnozí z vás touží po dobrém společenském postavení, protože máte strach nebýt nikým. Společnost je uspořádána tak, že lidem z vyšších kruhů vycházejí všichni vstříc, zatímco člověka z ulice každý odbyde. A tak všude na světě touží být lidé na výsluní - ať už v politice, v rodině anebo zasednutím po pravici boží. A jejich postavení musí být uznáváno, jinak nic neznamena: naší neustálou potřebou je sedět na jakémsi trůnu. Uvnitř jsme směsí bídy a nejrůznějších neplech, a proto uznání, že jsem významný člověk, mi dává velké zadostiučinění.

Touha získat významné postavení, prestiž a moc a být uznáván jako něco extra je v podstatě přání ovládat druhé. Je to druh agrese. Světec, jemuž jde o postavení odpovídající jeho svatosti, je stejně agresivní jako slepice klovající na dvorku kolem sebe. Co je příčina této agresivity? Strach, že?

Strach je jedním z největších životních problémů. Mysl, která je jím spoutána, žije v konfliktech a zmatku, je násilná a pokřivená a neodvažuje se uhnout ze svého způsobu myšlení - což je příčinou pokrytectví. Když se nevymaníte ze strachu, můžete zlézat nejvyšší hory a vymýšlet si bohy všeho druhu, a přesto budete žít jako v temnotách.

V narušené a nesmyslně zařízené lidské společnosti, která vychovává k dravé konkurenci a současně ke stálým obavám z ní, jsme všichni nakaženi určitým druhem strachu. To nás pokřivuje, znehybňuje a rozleptává každý náš den. Existuje zaprvé fyzický strach: zděděná živočišná reakce. Nás ale nejdřív zajímá psychický strach: pochopíme-li do hloubky, kde koření, budeme schopni vypořádat se i se svým

živočišným strachem. Kdybychom začali jím, nepomohlo by nám to porozumět strachu psychickému.

Každý člověk se něčeho bojí. Neexistuje však žádný abstraktní strach. Každý strach se k něčemu vztahuje. Však je znáte: strach ze ztráty zaměstnání, z toho, že nebudete mít peníze a co jíst, strach z toho, co si o vás pomyslí sousedé a okolí, strach z neúspěchu, ze ztráty společenského postavení, strach, že se vám vysmějí nebo vámi pohrdnou, strach z bolesti a nemoci a z toho, že vás někdo ovládne, strach, že nikdy nepoznáte lásku a co je to být zamilovaný, strach ze ztráty partnera a dětí, strach ze smrti a ze života ve světě, který je jako smrt, strach z nudy či z toho, že nedostojíte představě, kterou si o vás druzí vytvořili, strach ze ztráty víry - a tak dále, víte přece, o čem mluvím.

Jak se svým strachem obvykle nakládáte? Utíkáte od něj, že, anebo ho překrýváte různými myšlenkami a představami - ale útekem se strach ještě zvětší. Jednou z nejdůležitějších příčin strachu je skutečnost, že se nechceme podívat do tváře tomu, co jsme. Musíme tedy prozkoumat i rozvětvenou síť únikových chodeb, které jsme vybudovali, abychom se strachu vyhnuli. Když se mysl (do níž zahrnuji všechny mozkové pochody) snaží strach překonat, uhlídat, udržet pod kontrolou anebo jej v cosi proměnit, dochází k určitému tření - k rozporu, který znamená ztrátu energie. Především se tedy musím zeptat, jak vlastně strach vyvstává a co to vůbec je. Co mám tím slovem na mysli? Ptám se proto, co je to strach - a nikoli čeho se bojím.

Určitým způsobem žiji a myslím. Mám svou víru, která má pevné články, a nepřeji si, aby mou existenční předlohu cokoliv narušilo. Zapustil jsem v ní kořeny a nemám proto zapotřebí, aby je něco nahlodalo. Uvedlo by mě to do stavu nevědění, který nemám rád. A tak se raději od všeho rušivého odvracím. Vím totiž své a mám pevná přesvědčení. Chci mít dostatečnou jistotu, kam jdu a jak se věci mají.

Mozkové buňky si vytvořily vzorce, podle nichž fungují, a odmítají všechno, co je nejisté.

To, co nazýváme strach, je pohyb od jistoty k nejistotě. V tomto okamžiku se nebojím a nic se mi neděje, nemám žádné obavy, nikdo mě neohrožuje ani se mi nesnaží nic vzít. Ale kdesi pod přítomným okamžikem mysl vědomě či nevědomě přemítá, co by se mohlo stát v budoucnosti anebo by se na mě mohlo vyhnout z minulosti. Bojím se tedy minulosti i budoucnosti, na které jsem rozdělil čas. Mysl mě nabádá: „Dávej si pozor, ať se tamto už neopakuje. Buď napříště připraven. Budoucnost může být nebezpečná. V současnosti jsi na tom jakžtakž, ale co zítra? Také můžeš každou chvíli umřít. A co když ti uteče žena? A dej si pozor, ať neztratíš zaměstnání. Můžeš zůstat sám a nikdo po tobě ani neštěkne. Mysli na zadní kolečka..."

Vezměte si nyní svůj osobní strach, podívejte se na něj a sledujte své reakce. Dokázali byste se na tento strach dívat, aniž byste ho potlačovali, ospravedlňovali nebo odsuzovali? Uměli byste se podívat například na smrt bez tohoto slova, vyvolávajícího strach, že zemřete? Slovo smrt s sebou nese určitý obraz a s ním spojený záchvěv (jiný záchvěv má zase například slovo láska). A teď dávejte pozor: Je to tenhle záchvěv - který právě máte v mysli a jenž vznikl vzpomínkou na řadu smrtí, které šly kolem vás -, je to tenhle obraz, co ve vás vytváří strach? Anebo se děsíte, že zrovna teď je se vším konec? Je příčinou vašeho strachu slovo smrt a představa s ní spojená, anebo právě se blížící konec života? Pokud je příčinou slovo, pak to vůbec není strach.

Řekněme, že jste byli přede dvěma roky nemocní. Zbyla ve vás vzpomínka na tehdejší bolest a vaše paměť vás nyní nabádá: „Dávej si pozor, ať zase neonemocníš..." Takže paměť se svými asociacemi ve vás vzbudila strach, který vůbec neodpovídá dané skutečnosti, protože se zrovna těšíte nejlepšímu zdraví. Myšlenka, která je vždy stará (neboť je reakcí paměti, a co si pamatujete, je staré),

vyvolává - v čase - pocit, že se bojíte, ale s pravou skutečností to nemá nic společného. Skutečností je, že se cítíte dobře a jen zkušenost, která vám zůstala v mysli coby vzpomínka, ve vás s obavou říká: „Pozor, ať zas nejsi nemocný!“

Vidíme tedy, že určitý druh strachu vzbuzuje myšlenka. Ale je vůbec ještě nějaký jiný strach? Zjistili jsme, že se bojíme smrti. Přejde někdy zítra nebo pozítří; tedy v čase, který je vzdáleností mezi dnešní skutečností a tím, co jednou bude. Mysl však o existenci smrti ví, a tak si říká: i já umřu. Obavy ze smrti vyvolává naše myšlení. A pokud je nevyvolá, existuje ještě nějaký strach?

Není strach vždycky důsledek myšlení? Jestli ano, pak ale platí: myšlenka je vždycky stará, a proto je starý i strach. Už jsme myslím řekli, že nová myšlenka neexistuje. Ve chvíli, kdy ji rozpoznáme, už je stará. Takže to, čeho se bojíme, je opakování starého. Bojíme se myšlenky na to, co bylo, promítnuté do budoucnosti. Za naše obavy je zodpovědné myšlení. Že tomu tak opravdu je, si může zjistit každý.

Když jste s něčím bezprostředně konfrontováni, strach neexistuje. Dostaví se ve chvíli, kdy do hry vstoupí myšlení. Takže se ptám: Je možné, aby mysl žila zcela v přítomnosti? Protože pouze taková mysl se nebojí.

Abyste to pochopili, musíte porozumět struktuře myšlení, paměti a času, a tímto porozuměním - porozuměním srdcem, mozkiem, břichem (a ne pouze intelektem a slovy) - se ze strachu vymaníte. Potom dokážete myslet, aniž to vyvolalo strach.

Myšlení stejně jako paměť jsou k dennímu životu bezpodmínečně zapotřebí. Je to nástroj vzájemné komunikace, bez něhož bychom nemohli vykonávat svá zaměstnání apod. Myšlenka je reakcí paměti, která se rozšiřuje zkušenostmi, dovednostmi, tradicí a časem - a my z tohoto paměťového pozadí reagujeme myšlenkami. Na

určitých rovinách je tedy myšlení něco zcela základního. Ale jakmile se začne promítat ve tvaru „já“ coby jeho budoucnost a minulost - a vytvářet požitky a strach -, obrovské schopnosti mysli se oslabí a zabydlí se v nás nemohoucnost.

Ptám se tedy sám sebe: Proč pořád uvažuji o budoucnosti a minulosti a reaguji v pojmech potěšení a bolesti, když vím, že to vyvolává strach? Nebylo by možné, aby se takové myšlení zastavilo? Protože jinak můj strach nikdy neskončí.

Pro lidskou mysl je charakteristické, že se pořád něčím zabývá, že je celý čas do něčeho ponořena. Děláme to proto, abychom nezjistili, jací skutečně jsme. Bojíme se být prázdní, protože se bojíme pohlédnout na svůj strach.

O mnohých svých obavách samozřejmě víme. Ale známe i ty, které leží hlouběji pod povrchem? A jakým způsobem tyto tajné zasuté strachy odkrýt? Jejich rozdělením na vědomé a podvědomé? To je myslím důležitá otázka. Specialisté, analytici a psychologové, rozlišují povrchové a hlubinné vrstvy vědomí a strachu, jenže když se budete držet toho, co říkají psychologové anebo já, pochopíte možná nějaké teorie, dogmata a znalosti, ale ne sebe. Sobě samým nelze porozumět podle Freuda, ani podle Junga, ani podle mě. Teorie druhých lidí jsou nedůležité. Vy si musíte položit otázku, jestli je správné rozdělit strach na vědomý a podvědomý, anebo zda náhodou nejde o jeden jediný strach, který se projevuje různými způsoby. Je pouze jedna žádost: vy si něčeho žádáte. Předměty se mění, ale žádost je stále táž. A tak možná existuje i jenom jeden strach. Bojíte se spousty věcí, ale strach je pořád tentýž.

Když vám dojde, že strach nelze dělit, zmizí i celý problém tzv. podvědomí, který tolik zajímá psychology. Jakmile pochopíte, že strach je jediné hnutí, které se projevuje rozličnými formami, a když spatříte celé toto hnutí - a ne předměty, k nimž spěje -, pak stanete tváří v tvář nesmírné

otázce: Jak se dívat jinak nežli útržkovitým způsobem běžné lidské mysli?

Existuje pouze jeden nedělitelný strach. Dokáže však rozštěpená, útržkovitá mysl tento celek opravdu spatřit? Je vůbec něco takového možné? Žijeme roztržštěným životem a nedělitelný strach vnímáme prostřednictvím fragmentárního myšlení. Zaběhlý způsob fungování mysli je rozdělit věci na rozličné prvky: miluji tě, nenávidím tě; jsi můj přítel, jsi můj nepřítel; tohle se mi líbí, tamto ne; moje země, tvoje země, moje zaměstnání, moje postavení, moje prestiž; můj bůh, tvůj bůh. To všechno je fragmentární myšlení. A když se toto myšlení pokusí zahlédnout celek strachu, nutně ho rozloží na všelijaké částice. Z toho je zřejmé, že celek strachu lze spatřit jen tehdy, když se mysl ani nehne.

Uměli byste pozorovat strach bez úsudků a bez vměšování vědomostí, které jste o něm získali? Jestliže ne, pak pozorujete minulost a nikoli strach; jestli ano, pak se poprvé díváte bez vměšování minulosti.

Pozorovat lze, jen když je mysl tichá. Naslouchat dokážete jen tehdy, když mlčíte a nevedete vnitřní rozhovor. Uměli byste se tímto způsobem podívat na strach? Znamenalo by to, že se ho nepokusíte zbavit, ani nebudete usilovat o jeho opak, tedy o odvahu. Zkuste to. Zkuste se dívat a neutíkat. Pokud si ovšem řeknete, že svůj strach musíte nejdříve pochopit, zbavit se ho anebo udržet pod kontrolou, bude to pokus o únik.

Oblak, strom nebo proudění řeky dokážete jistě pozorovat s celkem klidnou myslí, protože to pro vás není příliš důležité. Ale u sebe sama to jde mnohem těž. Mysl má nejrůznější zájmy a reakce na ně se objevují velmi rychle. Takže dokázali byste se v konfrontaci se strachem (anebo zoufalstvím, samotou, žárlivostí či jiným nepříjemným

vnitřním stavem) dívat tak intenzivně, aby se vaše mysl zcela zklidnila a celou záležitost prohlédla se vším všudy?

Zvládli byste vnímat strach jako takový, a ne pouze jeho formy, vnímat veškerý strach, a nejen to, čeho se bojíte? Když si budete hledět pouhých detailů anebo se pokusíte zbavit se svých strachů postupně - jeden po druhém - nedostanete se nikdy k hlavnímu bodu, kterým je: naučit se se strachem žít.

Žít s něčím tak živým, jako je strach, vyžaduje mimořádně citlivou mysl a srdce, které si nedělají předem hotové závěry, a jsou proto schopné sledovat každé vnitřní hnutí. Když svůj strach pozorujete a žijete s ním - a nemusí to trvat dny, jeho povahu lze rozpoznat v jedné minutě, ba dokonce v jedné vteřině -, když s ním takhle naprosto žijete, jistě ve vás vyvstane otázka: Kdo je vlastně ten, co se tu právě dívá a pobývá se strachem? Kdo pozoruje pohyby a formy strachu, a současně si je vědom základního faktu strachu? Je tento „pozorovatel“, který o sobě získal množství vědomostí a informací, něčím nehybným? Co to je vlastně za bytost, která tu strnule pozoruje každé hnutí mysli? Je tento pozorovatel minulost, anebo je to něco živého? Jaká je vaše odpověď? Neodpovídejte mně, nýbrž sobě. Je pozorovatel - vy - mrtvá figura pozorující živé, nebo je to živá bytost pozorující něco živého? (Anebo jsou v pozorovateli oba tyto stavy?)

Pozorovatel je cenzor, který si nepřeje strach. Pozorovatel je suma svých vlastních zkušeností se strachem. Je čímsi odděleným od toho, co nazývá slovem strach; mezi oběma existuje proluka. A pozorovatel se neustále snaží tu druhou věc překonat, nebo se jí vymknout, což je příčinou věčného boje mezi ním a strachem. A tato bitva je obrovskou ztrátou energie.

Během pozorování zjistíte, že pozorovatel je pouhý svazek idejí a vzpomínek bez jakékoli platnosti a podstaty, zatímco

strach je něco faktického. Tento fakt se snažíte uchopit a ovládnout pomocí čehosi abstraktního. Ale to nejde.

Je však pozorovatel, který říká, že se bojí, něčím rozdílným od toho, co pozoruje - tedy od strachu? Ne, pozorovatel je strach. Když se vám tohle ozřejmí, přestanete plýtvat energií ve snaze zbavit se strachu a časoprostorový interval mezi pozorovatelem a pozorovaným zmizí. Jakmile nahlédnete, že jste součástí strachu, a ne něčím od něj odděleným, že jste strach, pak s ním nemůžete vůbec nic dělat - a veškerý strach skončí.

Kapitola VI

Násilí. Zlost. Odsudky a omluvy. Ideál a skutečnost.

Strach, požitek, bolest, myšlení a násilí jsou navzájem provázány. Většina z nás však nalézá požitek v násilí, v nechuti vůči lidem, v nenávisti k nějaké rase nebo sociální skupině, v nepřátelských pocitech vůči druhým. V myslí, v níž tohle ustane, je radost, která se velice liší od potěchy z násilí a jeho zvráceností, obav a nenávistí.

Bylo by možné dojít až na sám kořen násilí a vymanit se z něj? Jinak budeme napořád ve vzájemné válce. Pokud tak ovšem chcete žít - a zdá se, že většina lidí ano -, pak do toho. A pokud zastáváte názor, že násilí stejně nikdy neskončí, pak není prostředku, abychom se mezi sebou domluvili - zablokovali jste se předem. Zní-li však vaše odpověď, že třeba lze žít jinak, pak snad najdeme společnou řeč.

Proberme si tedy - alespoň ti z nás, kteří máme o takovou domluvu zájem -, zda by bylo možné ukončit v sobě násilí, a přesto žít v tomhle nesmírně brutálním světě. Domnívám se, že to možné je: nemít v sobě ani stín nenávisti, žárlivosti, zoufalství a strachu, být se světem v naprostém míru. Což neznamena, že chci umřít. Chci žít na této nekonečně bohaté, nádherné zemi. Chci se rozhlížet, vidět stromy, květiny, řeky, louky, ženy, děvčata, kluky a cítit mír v sobě a kolem sebe. Co pro to mohu udělat?

Kdybychom věděli, jak nahlédnout do podstaty násilí, a to nejen vnějšího, v podobě válek, výtržností, národnostních třenic, třídních konfliktů, nýbrž také na násilí uvnitř, tedy v nás samých, pak by se nám možná podařilo z toho všeho vystoupit.

Máme tedy před sebou neobyčejně složitý problém: století za stoletím žil člověk násilným způsobem. Veškerá náboženství, co jich po světě bylo a je, se jej v tom

pokoušela krotit, ale žádné neuspělo. Máme-li se tedy touto otázkou zabývat, zdá se mi, že se k ní musíme postavit trochu vážněji, protože nás to zavede do úplně nového prostoru; zahrávat si s ní pro pouhé intelektuální potěšení by nás nepřivedlo daleko.

Někteří možná namítnete, že byste se tímto problémem rádi zabývali, ale co že je to platné: dokud jej nebudou brát vážně i všichni ostatní, nedá se stejně nic dělat. Mě ale nezajímá, jak se na to dívají ostatní. Já sám to vážně беру a to stačí. Nejsem hlídačem druhých. Pro mě, jakožto lidskou bytost, je otázka násilí neobyčejně důležitá a pouštím se do ní, abych s násilím provždy skončil. Nemohu za někým jít a říct mu: Hele, přestaň s tím násilím! To nemá význam. Význam má, zda to chcete vy. Jestli vy sami si přejete porozumět problému násilí, pokračujme ve společném zkoumání.

Je problém násilí někde „tam“, anebo přímo zde? Jde vám o to, vyřešit násilí v okolním světě, anebo je zkoumáte, jak existuje ve vás? Součástí toho všeho se zdá být i věčně kladená otázka: „Jak mám žít nenásilně ve světě plném krutosti, chtivosti, hrabivosti a závisti? Vždyť mě to zničí!“ Kladete-li šiji i vy, obávám se, že stále ještě nežijete v míru. Až k tomu dojde, problém zmizí. Sice vás možná zavřou, až nebudete chtít vstoupit do armády, anebo vás za to dokonce zastřelí - ale to nebude problém. Prostě vás zastřelí. Tohle pochopit je nesmírně důležité.

Násilí je nutné chápat jako fakt, a ne jako představu; jako fakt, který existuje v lidské bytosti - a já jsem lidská bytost. Abych se s problémem vypořádal, musím být především otevřený a naprosto zranitelný. Musím se sám před sebou rozevřít (ne však nutně před vámi, které to možná vůbec nezajímá) a moje mysl musí být v takovém rozpoložení, aby vyžadovala projít tím vším až do konce. Nesmí se zastavit někde v polovině cesty a prohlásit, že dál se jí už nechce.

Pak mi musí být jasné, že jsem násilná bytost. Zažil jsem násilí v podobě zlosti a žárlivosti, v podobě svých sexuálních choutek a jako svou zlobu a nepřátelství, která jsem vyvolal. To všechno jsem zažil, znám to a říkám si: Celý ten problém chci pochopit, a nejen jeho část, která se projevuje například válkou, nýbrž veškerou svou agresivitu včetně té, kterou se vyznačují zvířata - k nimž patřím.

Násilí není jenom zabíjení druhých. Je i v ostré mluvě, v gestu, jímž jsme někoho smetli, a také v tom, když jsem pěkně poslušný, protože se bojím. Násilí nejsou jen organizovaná jatka ve jménu boha, národa anebo státu. Násilí je něco mnohem subtilnějšího a hlubšího a mně jde o to, abych prozkoumat jeho hlubiny.

Když se nazýváte Indy, muslimy, křesťany, Evropany apod., dopouštíte se násilí. Je vám jasné proč? Protože se vydělujete ze zbytku lidstva. Když se na podkladě víry, národnosti anebo tradice vydělíte, znamená to násilí. Člověk, který se tohle všechno snaží pochopit, nepatří proto žádné zemi, žádnému náboženství, žádné politické straně ani systému: jde mu o pochopení všeho lidského.

V otázce násilí existují v podstatě dvě názorová hlediska. Jedno tvrdí, že je člověku vrozeno, druhé říká, že je to výsledek společenského a kulturního dědictví, kterým člověk žije. Nás však nezajímá, ke kterému z těchto hledisek patříme - názorová hlediska nejsou vůbec důležitá. Důležitý je fakt, že jsme násilní, a ne nějaké důvody.

Jedním z nejčastějších výrazů násilí je zlost. Napadne-li někdo mou ženu nebo sestru, jsem přesvědčen, že jsem se na něj rozzuřil oprávněně. Když někdo napadne mou zemi, můj postoj, můj způsob života, považuji svou zlobu za správnou, a stejně tak, když někdo napadne mé zvyky nebo mé nicotné názory. Šlápl jsi mi na palec, urazil jsi mě - jsem na tebe rozezlený; utekla mi s tebou žena - žárlím; a moje žárlivost je namístě, protože to je moje žena. A svou zlobu

považuji za morálně opodstatněnou, a stejně tak zabíjení pro vlast. Když tedy mluvíme o zlosti - která je součástí násilí -, sledujeme ji v pojmech oprávněnosti a neoprávněnosti, anebo pouze vidíme, že jde o zlost? Je vůbec možná oprávněná zlost? Dobrý nebo špatný vliv neexistuje, pouze vliv. Špatný vliv se tomu říká tehdy, když vás někdo ovlivní způsobem, který se nehodí.

V okamžiku, kdy bráníte svou rodinu, svou zemi, kus obarvené látky, jemuž říkáte vlajka, svou víru, ideu, dogma, věc, kterou si přejete anebo vlastníte, tato vaše obrana vyjadřuje zlobu. Takže, uměli byste se na tuto svou zlobu podívat bez vysvětlování a ospravedlňování, bez tvrzení, že svého boha přece bránit musíte, že jste se rozzlobili správně, anebo naopak, že vaše zloba byla hloupost? Dokázali byste se podívat na zlost jako takovou? Dokážete na ni pohlédnout zcela objektivně, bez bránění nebo odsuzování čehokoliv?

Mohu vůbec druhého vidět, když jsem s ním ve sporu, anebo když si myslím, že je úžasný člověk? Dokážu to jen tehdy, když se dívám s péčí, která nezahrnuje žádné představy a zájmy. A mohl bych se - teď - podívat stejným způsobem na zlobu? Znamenalo by to, že jsem vůči problému zranitelný, nebráním se mu a pozoruji ten podivuhodný úkaz bez jakékoliv reakce.

Je ovšem těžké podívat se vlastní zlost bez vášně, protože je součástí mne sama. Ale přesně o to se tady pokoušíme. Tady jsem: násilná lidská bytost, ať už je moje pleť černá, hnědá, bílá nebo růžová; nezajímá mně, jestli jsem svou násilnost a zlobu zdědil anebo ji ve mně vytvořila společnost; zajímá mě, zda je možné se jí zbavit. Vymanit se z ní je pro mne vším. Je to důležitější než sex, jídlo, postavení, protože násilí mě deformuje, ničí mě i svět, a já mu chci porozumět a dostat se z něj. Cítím se za násilí ve světě odpovědný. Můj pocit odpovědnosti není žádná vidina. Říkám si: něco s tím dokážu jen tehdy, když se sám dostanu

mimo zlobu, mimo násilí, mimo národnost. Cítění, že toto všechno musím v sobě pochopit, s sebou přináší nesmírnou vitalitu a vášnivou potřebu problém vyřešit.

Abych se dostal mimo násilí, nemohu je pouze popřít a potlačit, ani prohlásit, že je to něco lidského, anebo že s tím nechci nic mít. Musím se mu podívat do očí, musím násilí studovat, musím se s ním sblížit. A to nelze, když je zavrhnou anebo odsoudím. My však odsuzujeme a zavrhuje neustále. Nechme toho aspoň na chvíli.

Jestliže chcete, aby se násilí zastavilo, aby skončily války, kolik ze sebe sama, kolik své životní energie jste tomu ochotni obětovat? Je pro vás bez významu, že zabíjejí vaše děti, že vaši synové půjdou do armády, kde je budou šikanovat, aby je odtamtud poslali na lidská jatka? Nezajímá vás to? Proboha, a co vás pak zajímá? Nahrabat si peníze? Mít se dobře? Drogy? Nevidíte, že násilí ve vás ničí vaše děti? Nebo to vidíte jenom abstraktně?

Pokud vás to -jak říkáte - zajímá, dávejte pozor. Vložte do svého zkoumání celé své myšlení a srdce. Neusazujte se pohodlně s tím, že vám teď všechno řeknu. Ukázal jsem, že na zlobu a násilí se nelze dívat očima, které je odsuzují nebo ospravedlňují, a že když násilí pro vás není palčivý problém, nepohnete s ním ani o milimetr. Takže se nejdříve musíte naučit vidět svou vlastní zlobu, naučit se dívat na vlastního muže, ženu, děti; naslouchat svým politikům, chápat, proč váš pohled není objektivní, proč v jednom případě odsuzujete a jindy máte okamžitě připravenou omluvu. Musíte se poučit, že soudíte a omlouváte, protože je to součást společenských pravidel, součást vašeho podmínění jakožto Němce, Inda, černocho, Američana či odkud všichni pocházíte, a musíte vidět i zhroupení, které to s sebou nese. Abyste něco objevili a něčemu se naučili, musíte získat schopnost přijít věcem na kloub. Je-li však nástroj, který na to máte, otupělý, mdlý, nedostanete se moc hluboko. Nyní tedy ostríme svůj nástroj, kterým je naše mysl - mysl, která

se otupila odsudky a ospravedlňováním. Do hloubky věcí proniknete jen tehdy, bude-li vaše myšlení ostré jako jehla a pevné jako skála.

Nedělá dobře sedět v pohodlí a klást si otázku: Jak takového myšlení dosáhnou? Je nutné to chtít, jako chcete své jídlo. Abyste takového myšlení dosáhli, je zapotřebí spatřit, že vaši mysl otupilo úsilí nenechat se zranit, které kolem ní vystavělo zeď, jejíž součástí jsou odsudky a omluvy. Dokáže-li se toho mysl zbavit, pak se můžete rozhlížet, studovat, pronikat stále hloub. A třeba přitom vznikne rozpoložení, kdy si mysl celý problém plně uvědomí.

Vraťme se však k hlavnímu bodu: je možné v sobě doposledka vyhladit násilí? Kdybych řekl: Vy jste se nikdy nezměnili, proč?, byl by v tom určitý druh násilí. Ale to neudělám. Nejde mi ani trochu o to, abych vás o čemkoli přesvědčil. Je to váš život, ne můj. Jak žijete, je vaše záležitost. Moje otázka zní, zda je možné, aby se lidská bytost - žijící v jakékoli společnosti - vnitřně očistila od veškerého násilí. Jestliže to možné je, pak to do světa vnese nový způsob života.

Většina z nás přijala násilí za svůj životní výraz. Dvě strašné války nás nenaučily nic, nanejvýš budovat větší a větší bariéry mezi lidmi - mezi tebou a mnou. Ale jak to mají udělat ti z nás, kteří se chtějí násilí zbavit? - Nemyslím, že lze někam dospět analýzou, ať už vlastní, anebo odbornou. Ta třeba něco trochu posune, zklidníme se možná anebo získáme určitou citlivost - celistvé pochopení to však nepřinese. Rozebrat svůj problém ovšem musím umět, aby se moje mysl během takového rozboru dostatečně zbystřila, protože teprve bystrost, pozornost a vážnost umožňuje vnímat celistvě. Běžný člověk nedovede přehlédnout věci jedním pohledem, tak jasný zrak má jen tehdy, když je schopen zahlédnout i všechny detaily. Pak lze skočit.

Někteří z nás, aby se násilí zbavili, se chopili představy nenásilnosti a domnívají se, že tímto ideálem - stojícím v opozici vůči faktu násilí - se lze faktu, tj. skutečnosti, zbavit. Ale to možné není. Ideálů jsme měli bezpočet, takzvané posvátné knihy jsou jich plné, ale násilí je tu pořád. Proč tedy konečně neodsunout slova a nezabývat se násilím přímo?

Kdo chce porozumět skutečnosti, musí jí dát svou veškerou pozornost, veškerou energii. Pozornost a energie se okamžitě rozptýlí, když si vytvoříte fiktivní, ideální svět. Jste schopni zbavit se vlastních ideálů? Opravdu vážný člověk, který má touhu najít pravdu a lásku, nežije v představách. Žije pouze tím, co je.

Při zkoumání faktu vlastní zloby nelze vynášet soudy, neboť ve chvíli, kdy utvoříte opak, už jste daný fakt ztratili, a proto jej nevidíte takový, jaký je. Prohlásíte-li, že někoho nemáte rád, že ho přímo nenávidíte, je to skutečnost, ačkoli to zní hrozně. Když se však na věc podíváte a dojdete na její kořen, zmizí. Pakliže si však řeknete, „nesmím nenávidět, musím mít v srdci lásku," jste pokrytec žijící v dvojakém světě. Žít plně v tomto okamžiku znamená žít tím, co je, tím, co se právě odehrává - bez náznaku odsudku nebo ospravedlnění. Potom rozumíte každému problému tak naprosto, že pro vás okamžitě skončí. Jakmile vidíte jasně, je problém vyřešen.

Nyní naplno pozorujete tvář násilí, které není jenom vnější, ale také ne pouze uvnitř. Jestliže ji vidíte, znamená to, že jste se z násilí vymanili. Nepřipustili jste žádnou ideologii, aby vás násilí zbavila. To vyžaduje hlubokou meditaci - nejen slovní souhlas nebo nesouhlas.

Slyšeli jste tu řadu tvrzení. Porozuměli jste jim? Vaše podmíněná mysl, váš způsob života, uspořádání společnosti, v níž žijete, vám brání podívat se na fakta zpříma a okamžitě se s nimi vyrovnávat. Vaše odpověď proto

povětšinou zní: Budu o tom přemýšlet, zauvažuji nad tím, zkusím to. Zkusím to, je jedno z nejstrašnějších prohlášení. „Zkusím“ nebo „vynasnažím se“ neexistuje. Buď to ihned provedete, anebo je to pryč.

Ale vy si dáváte načas, zatímco váš dům hoří. Hoří důsledkem násilí ve vás a po celém světě. Vy však tvrdíte: Popřemýšlím o tom - která idea hasí nejlíp? Ale když je dům v plamenech, diskutujete o účesu člověka, který přiběhl s vodou?

Kapitola VII

Vztahy a konflikty. Společnost. Chudoba. Drogy. Závislost. Srovnávání. Chtění. Ideály. Přetvářka.

Ukončení násilí, o němž jsme uvažovali, nezahrnuje nutně stav mysli, která žije v míru se sebou, a tedy i s ostatními.

Vztahy mezi lidmi jsou založeny na představách, jejichž tvoření je součástí obranného mechanismu. Manželka má představu o svém muži - možná ne zcela vědomou -, a ten zase o své ženě. Máme představy o sobě, o druhých lidech i o vlastní zemi, neustále je posilujeme a dodáváme k nim nový materiál. Vstupují pak na našem místě do vzájemných vztahů a výsledkem je, že opravdový poměr mezi lidmi neexistuje.

Vztahy založené na představách se samozřejmě nemohou odehrávat v míru, protože jsou něčím fiktivním a ve fikcích žít nelze. Přesto tím způsobem žijeme všichni: pobýváme v idejích, teoriích, symbolech a imaginacích, které jsme si o sobě a o druhých vytvořili, a které nemají nic společného se skutečností. Dokud budou naše vztahy k majetku, myšlenkám nebo lidem založeny na těchto základech, konflikty mezi lidmi neskončí.

Jak to však zařídit, abychom měli mír v sobě i mezi sebou? Život je koneckonců pohyb ve vztazích, bez nich neexistuje. A pokud stojí na idejích a fikcích nebo na spekulativních předpokladech, pak se takové naše abstraktní žití mění v bitevní pole. Bylo by tedy možné, abychom žili vnitřně velice uspořádaně, bez podřízenosti a napodobování, bez sebepotlačování nebo sublimování, a ustavili v sobě řád, který by byl živou hodnotou a ne něčím, co se odehrává v uzoučkém myšlenkovém rámci? Bylo by možné v sobě najít nezrušitelný vnitřní klid, který by nebyl kamsi odvráceným mýticko-fantastickým světem, nýbrž prostředím každodenního života s domovem a prací?

Myslím, že tuto otázku bychom měli probrat velmi pozorně, protože v lidském vědomí není místo, jehož by se nedotklo nějaké střetnutí. Nacházíme je ve všech svých vztazích - ať už intimních, sousedských nebo společenských - v podobě rozporů, dělítek, separací a dvojakostí. Když pozorujeme sami sebe a svůj poměr ke společnosti, vidíme, že tu jsou na všech rovinách menší či větší konflikty, které s sebou nesou velmi povrchní reakce s důsledky, které jsou drtivé.

Člověk přijal konflikt jako neodvratnou součást každodenního života, protože si osvojil konkurenční myšlení, žárlivost, chtivost, útočnost a hrabivost jakožto přirozený způsob existence. S nimi přejímá běžnou společenskou strukturu s jejím modelem počestnosti, v němž je většina z nás lapena: naší velkou touhou je počestná úctyhodnost. Když ale prostudujeme svou mysl a cítění, to, jakým způsobem myslíme, vnímáme a jednáme, zpozorujeme, že dokud se budeme podřizovat společenským vzorům, život musí nutně připomínat bitevní pole. Vymanit se psychicky z takového společenského uspořádání lze jen tím, že nic takového nepřijmeme - koneckonců žádná náboženská bytost nemůže akceptovat společnost tohoto druhu.

Většina z nás přímo oplývá statky, které nám dalo do vínku naše okolí i my sami. Jsou to hamižnost, závist, zloba, nenávist, žárlivost, utrpení. Na tohle jsme velice bohatí - zatímco nejrůznější náboženství všude po světě hlásají chudobu a prostotu. Mnich oblékne sutanu, změní si jméno, nechá si oholit hlavu a poté, co se zřekl majetku, začne pobývat v cele se závazkem cudnosti (na Východě jí pouze jednou denně a jako oděv má jediný kus látky) a my mu za to projevíme úctu. Ale tito lidé, kteří na sebe vzali úděl chudých, mají ve svém nitru, psychicky, značné společenské jmění, protože nadále usilují o postavení a prestiž: patří k tomu nebo onomu řádu, k tomu nebo onomu náboženství,

nadále žijí v rozdělení kulturou a tradicí. Tohle není ani chudoba, ani prostota. Žít prostě znamená být společensky volný. Jestli přitom vlastníte nějaké šatstvo navíc a jíte víckrát denně, koho to proboha zajímá? Ale většina lidí má naneštěstí sklony k exhibicionismu.

Chudoba je nádherná věc, pokud je mysl naprosto svobodná. Člověk musí vnitřně zchudnout a oprostit se, pak v něm není ani hledání, ani přání, ani žádost - nic! Pouze tahle vnitřní prostota dokáže vidět pravdu života, v němž neexistuje nejmenší rozpor, a takový život je požehnáním, které není možné získat v žádném kostele ani chrámu.

Jak se však vymanit z psychiky společnosti, a tedy z vlastní podstaty konfliktů? Přistříhnout některým z nich křídla není příliš těžké. Nám však jde o to, zda je možné žít v úplném vnitřním, a proto i vnějším míru, čímž nemyslím pouhé přežívání a stagnaci, naopak: jde o to, být dynamický, plný života a energie.

Abychom pochopili jakýkoliv problém a vymanili se z něj, potřebujeme veliké množství vášivé, trvalé energie - nejen fyzické a intelektuální -, nýbrž takové, kterou nemůže vyvinout žádné předsevzetí ani duševní vzpruha, ani žádná droga. Staneme-li se závislími na povzbuzení jakéhokoliv druhu, mysl se vzápětí otupí a ztratí citlivost. Vlivem drogy se může načas dostavit nával energie, takže na chvíli vidíme věci zřetelně. Jenže původní stav se zase vrátí a my se postupně staneme závislími. Všechny vzpruhy, ať už alkoholem, drogami, náboženskými ceremoniemi či napsanými a přednesenými slovy, s sebou nutně přinášejí závislost, která nám brání vidět jasně za sebe sama, a mít proto dostatek životní energie.

Naneštěstí jsme všichni na něčem závislí. Proč vlastně? Proč upadáme do závislostí? Prosím vás, tuto cestu podnikáme společně; nečekejte, že vám prozradím každou příčinu. Když budeme zkoumat společně, objevíme ji vy i já,

a co přitom objevíte, bude vaše. A protože to bude vaše, dá vám to energii.

Jednoho krásného dne například zjistím, že jsem na něčem závislý - na posluchačstvu například, které mě velmi podněcuje. Z toho, že mluvím k velkému množství lidí, získávám určitý náboj, a proto jsou pro mne posluchači nepostradatelní, ať už se mnou souhlasí anebo nesouhlasí. Čím víc nesouhlasí, tím více energie mi dávají; pokud souhlasí příliš, působí to nezajímavě a banálně. Zjišťuji tedy, že mám svých posluchačů zapotřebí, protože je podnětné je oslovovat. Nyní si říkám, proč? Proč jsem takto závislý? Protože jsem mělký a nic v sobě nemám, žádný čerstvý, bohatý pramen plný života a pohybu? Jsem tedy závislý a objevil jsem dokonce příčinu.

Ale osvobodí mě, že jsem odkryl příčinu? Odkryl jsem ji pouze intelektem - který mě ovšem z ničeho nevyváže. Přijmu-li rozumově nějaký závěr anebo si citově osvoji určitou ideologii, neuvolní to mou mysl ze závislosti na vzpruze, o kterou tolik stojím. K vysvobození dojde tehdy, když mysl prohlédne, jaká je podstata a jaké jsou důsledky každé závislosti, jak závislost mou mysl otupuje, brzdí a činí netečnou.

Musím proto zkoumat, co znamená spatřit něco celistvě a plně. Dokud se dívám na život pouze z určitého úhlu anebo přes určitou zkušenost, která je mi drahá, anebo skrze znalosti, kterých jsem nabyl - a to všechno tvoří moji životní výbavu, moje „já“ - nemohu vidět věci v jejich celku. Intelektem, analýzou, slovně jsem sice našel příčinu své závislosti, ale cokoli má mysl vyzkoumá, je nutně částečné. Naplno vidím jen tehdy, když nejsem zablokován myšlenkami.

Pak teprve vidím fakt své závislosti; vidím, co zrovna je. Vidím ji, aniž si říkám, že se mi líbí nebo nelíbí. Nechci se jí ani zbavit, ani odstranit její příčinu. Pouze svou závislost

pozoruji, a když to konám tímhle způsobem, vidím celý její obraz - tedy nejen jeho část. A kde mysl vidí celý obraz, tam je i svoboda. Shledávám tedy, že roztržitost je plýtvání energie. A našel jsem i prapočátek jejího plýtvání.

Možná vás dosud vůbec nenapadlo, že napodobovat druhé, přijmout autoritu, zavázat se víře a knězi, akceptovat dogmata a rituály je plýtvání energie. Když však svůj život zasvětíte jisté ideologii, ať už dobré nebo špatné, svaté nebo nesváte, vznikne tříštění a konflikt, které neustanou, dokud bude vedle sebe existovat co má být a co je - což vždycky znamená ztrácení energie.

Pokud si tedy kladete otázku, jak se vymanit ze svých konfliktů, přidáváte k mnoha svým problémům další. Ale když své rozpory spatříte jako fakt - jako předmět ležící jasně a zřetelně přímo před vámi -, pak do základu pochopíte pravdu života bez konfliktů.

Zkusme to říci jiným způsobem. My lidé neustále srovnáváme to, co jsme, s tím, čím bychom být měli. Tohle „bychom“ je projekcí naší domněnky, že máme být takoví a takoví. Každý rozpor jde ruku v ruce se srovnáváním - nejen s něčím nebo s někým, ale třeba i s vlastním včerejškem. „Co je“, je pouze tehdy, když nic nesrovnáváte. A žít s tím, „co je“, znamená žít v míru. Pak tomu, co je ve vás, můžete věnovat celou svou pozornost, aniž vás cokoli rozptyluje. A i když se jedná o utrpení, brutalitu, strach, zoufalství či osamělost, dokážete s tím být tak naprosto, že nevzniká žádný rozpor a celá záležitost zmizí.

Jenže my se bez přestání srovnáváme s někým, kdo je bohatší nebo skvělejší, intelektuálnější, citovější nebo slavnější než my a má čehosi navíc. „Víc“ hraje v našem životě mimořádně důležitou roli. Jednou ze základních příčin našich rozporů je neustálé sebepoměrování.

K čemu to slouží? Z jakého důvodu to děláme? Jsme tak vychováni od útlého dětství. V každé škole poměřují žáka X

s žákem Y, a Y se pak pokouší být jako X. Kdyby tohle přestalo, kdyby člověk odsunul každý ideál, každý opak a všechno, co vytváří dvojakost - co by se ve vás udalo? Když přestanete vytvářet protějšek, mysl se stane velmi citlivou a inteligentní, schopnou velké vášnivosti, kterou jste ztratili úsilím „být jako on“. Ale bez této vášnivé energie nikam nedojdete.

Když se přestanete srovnávat, jste tím, čím jste. Až dosud jste doufali, že poměřování vám umožní, abyste se rozvinuli, vyrostli, získali na inteligenci nebo na kráse. Mohlo k tomu ale dojít? Fakt je, co jste, a srovnáváním tento fakt rozdrolujete, což je plýtvání silami. Jakmile spatříte, co jste, dá to vašemu pohledu obrovskou energii. Smíte-li se na sebe dívat, aniž byste se zároveň měřili a srovnávali, neznamená to, že vaše mysl upadne do sebeuspokojení. Je jí pouze od základu zřejmé, jakým způsobem dochází ke ztrátám energie, které je tolik zapotřebí k pochopení života.

Nejde mi o to, abych se dozvěděl, s kým jsem v konfliktu; nezajímají mě vnější spory. Chci vědět, proč k nim má vůbec docházet. Ve chvíli, kdy si takovou otázku kladu, mám před sebou něco základního. Nejde mi tedy o pouhé vyřešení vnějších problémů, ale zabývám se otázkou ústřední. Vidím - a vy možná také -, že dokud neporozumím povaze žádostivosti, nemohu se vymanit z konfliktů.

Žádost vždycky zahrnuje rozpor: toužím po věcech, které jsou ve vzájemném střetu. Neznamená to, že svou žádost musím potlačit, popřít, udržet pod kontrolou anebo sublimovat. Vidím jen, že žádost vždycky znamená rozpor. Ne její předměty, nýbrž povaha. Než budu tedy schopen porozumět svým konfliktům, musím rozumět povaze žádostivosti. V mém nitru totiž přetrvává rozporný stav způsobený žádostmi, čímž se myslí úsilí o potěchu a snahu vyhnout se bolesti - jak jsme už o tom mluvili.

Je tedy zřejmé, že kořen našich rozporů leží právě v žádosti - v chtění a nechtění -, v dvojakosti. Když něco děláme s radostí, není zapotřebí úsilí, že? Žádost s sebou přináší bolest, a hned zase snahu vyhnout se jí. Proč je v nás tahle dvojakost? Dvojakost určitého druhu v přírodě existuje: muž-žena, světlo-stín, noc-den; proč ale existuje vnitřně, psychicky? - Prosím vás, proberme to společně. Nečekejte, až vám sdělím výsledek. Abyste něco zjistili, musíte se tomu plně věnovat. Moje slova jsou pouhé zrcadlo, kde se lze spatřit.

Proč je v nás psychická dvojakost? Proto, že jsme byli vychováni, abychom neustále srovnávali co je a co by mělo být, a jsme podmíněni tím, co je údajně správné a špatné, morální a nemorální? Ověřili jsme, že úvahy o opaku závisti, násilí, žárlivosti a ničemnosti nám pomohou zbavit se těchto nepříjemných věcí? Je opak kyjem, jímž chceme rozdrtit, co je? Je to únik ze skutečnosti?

Nepoužíváme opaku jako prostředku, kterým se chceme vyhnout skutečnosti, o níž nevíme, jak s ní naložit, a také proto, že tisíciletá výchovná propaganda nás přesvědčila, že ke zvládnutí daného stavu si musíme vytvořit ideál: opak toho, „co je“? Člověk plný ideálů se domnívá, že se jejich pomocí zbaví skutečnosti. Jenže to nelze. Můžete do konce života kázat nenásilnost, a přesto budete zažívat násilí na každém kroku.

Zatímco jste plni představ, jací byste měli být a jak byste měli jednat, ve skutečnosti se chováte úplně jinak. Z toho je zřejmé, že ideály, principy a víry vedou k přetvářce a k nepoctivému životu. Ideál vytváří opak toho, co je. Když však víte, jak být s tím, co je, pak ho není třeba.

Snaha být jako někdo jiný anebo jako moje ideální představa, je jednou z hlavních příčin lidských rozporů, rozepří a zmatků. Ale zmatená mysl, ať dělá co dělá, zůstane, jaká je, a její činnost povede pouze do dalších

zmatků. Vidím to velmi jasně, tak jasně jako bezprostřední fyzické nebezpečí. Takže co se stalo? Přestal jsem jednat v pojmech zmatku. Celistvé jednání je nejednání.

Kapitola VIII

Svoboda. Vzpoura. Samota. Nevinnost. Žít se sebou.

Utrpení z potlačených tužeb ani tvrdá kázeň, s níž se podřizujeme svým vzorům, nás nedovedly k pravdě. Dojít k pravdě vyžaduje nepokřivenou, svobodnou mysl.

Zeptejme se však nejdřív, jestli svobodu opravdu chceme. Zajímá nás naprostá svoboda, anebo jen vysvobození z nepohodlných a nepříjemných okolností? Rádi bychom se osvobodili od nevlídných a bolestivých vzpomínek, od zlých zkušeností, ale stejně tak rádi bychom si podrželi své útěšné teorie, hesla a vztahy, které nám přinášejí uspokojení. Ale jak jsme už viděli, podržet si jedno a zbavit se druhého není možné, protože potěšení a bolest jsou od sebe neoddělitelné.

Je tedy záležitost každého z nás, jestli chce nebo nechce být naprosto volný. Pokud ano, pak je třeba porozumět, co svoboda obnáší a v čem vlastně tkví její povaha.

Když se z něčeho vyvléknu nebo vymaním - například z psychické bolesti -, je to svoboda? Anebo to slovo znamená něco úplně jiného? Jistě se lze například vymanit z žárlivosti. Ale nebude to pouhá reakce, která nemá s volností mnoho společné? Vymanit se z určitých názorů na základě rozumové úvahy lze celkem snadno. Ale důvod k tomuto „osvobození“ je pouhou reakcí, protože mé přání zbavit se svých názorů způsobila skutečnost, že se mi staly například nepohodlnými anebo vyšly z módy. Nacionalistou nejsem třeba jen proto, že věřím v internacionalismus, anebo že z ekonomických důvodů nepovažuji za rozumné zaobírat se hloupostmi, jako jsou státní znak nebo vlajka, a tak jsem to hodil za hlavu. Anebo jsem se třeba konečně vyvlékl z vlivu nějakého duchovního či politického vůdce, který lidem slíbil svobodu, jakmile vyhraje volby a nastolí

pořádek. Má však rozumová úvaha a logický závěr něco společného s volností?

Prohlásíte-li, že jste volní tím, že jste se něčeho zbavili, šlo o pouhou odezvu, ze které hned vzejde podřízenost vůči něčemu dalšímu, co vás znovu ovládne. Tímhle způsobem dochází k celé řadě reakcí, z nichž každou by šlo nazvat volností či svobodou, ale s opravdovou volností to nemá pranic společného: je to pouhá obměna nadále přetrvávající minulosti, k níž naše myšlení neustále tíhne.

Současní mladí lidé se bouří, jako všichni mladí lidé, proti dnešní společnosti - což samo o sobě není nic špatného. Ale vzpoura neznamena svobodu, protože je pouhou odezvou vytvářející vzory, jimiž se zase necháte spoutat. Máte sice dojem, že vytváříte něco nového, ale není tomu tak. Jsou to jen staré věci v novém balení. Každá společenská anebo politická revolta se nutně zvrhne ve staré známé měšťáctví.

Svoboda přichází, když vidíte a jednáte - ne když se bouříte. Vidět a jednat je totéž. Děje se okamžitě, jako když jste zahlédli nebezpečí. Pak není co váhat, přemítat a rozvažovat. Nebezpečí vás strhne k jednání. Vidět proto znamená jednat - a být volný.

Svoboda je stav mysli - není to osvobození od něčeho, nýbrž pocit volnosti - volnosti pochybovat, klást otázky, a mít proto v sobě pořádný kus čínorodosti a bdělosti, které jsou s to odvrhnout každou závislost, podřízenost a přizpůsobivé služebnictví. Svoboda znamená stát úplně sám. Může k ní však dospět mysl vychovaná v prostředí závislosti na okolí a na vlastních sklonech, jestliže svoboda znamená naprostou samotu a není v ní místo pro vůdce, tradici ani autoritu?

Samota je rozpoložení, v němž jste nezávislí na vnějších podnětech a na vědomostech. Není výsledkem zkušeností ani myšlenkových závěrů. Většina lidí není nikdy vnitřně sama. Je ovšem rozdíl mezi samotou, tedy schopností stát sám, a mezi izolací, oddělením se ode všech. Všichni víte, co

znamená stáhnout se do izolace: vytvořit kolem sebe hradbu, aby se vás nic nedotklo, aby vás nikdo nemohl zranit; vypěstovat si netečnou lhostejnost (která je pouze určitým druhem zoufalství); žít v myšlenkách, ve snové věži ze slonoviny.

Samota je něco jiného. Vy však nejste nikdy sami, protože v sobě nosíte množství vzpomínek - usazenin včerejška -, horu věcí, které vás podmiňují. Vaše mysl se nikdy nezabavila nastrádaných zbytečností. K tomu, abyste byli sami, musíte umřít všemu minulému. Kdo je sám, zcela sám, nepatří ani rodině, ani národu, ani kultuře, ani žádnému světadílu. Je čímsi jako outsiderem. Člověk, který je sám, je nevinný - a nevinnost zbavuje utrpení.

Člověk s sebou po celý život vláčí náklady slov, tisíckrát vyslovených jinými lidmi, a k tomu vzpomínky na své úspěchy a neúspěchy. Být naprosto sám, znamená odhodit to všechno a mít tak mysl nejen nevinnou, ale i mladou: ne časově, věkem, nýbrž mladou, nevinnou a živou v jakémkoli věku. Taková mysl dokáže vidět, co je pravda a co je nezměřitelné slovy.

V této samotě začnete chápat, že je třeba žít tak, jak jste, a ne jak jste byli anebo byste si přáli být. Zjistíte proto, nakolik jste schopni podívat se na sebe bez uhýbání, bez falešné skromnosti, beze strachu, bez odsudků a ospravedlňování, a žijte se sebou, jak ve skutečnosti jste.

Rozumět začnete pouze tehdy, když s něčím žijete v těsné blízkosti. Ve chvíli, kdy si zvyknete - na své trápení, na svou závist nebo cokoliv jiného -, už s tím nežijete. Kdo bydlí u řeky, zakrátko přestává slyšet její šumění, podobně jako už po týdnu nevnímáte obraz, který jste si pověsili do pokoje. A takhle přestáváte vidět hory, údolí a stromy..., manžela, rodinu, děti. Abyste však žili s něčím, jako je žárlivost, závist a vlastní vnitřní bída, nesmíte si zvyknout, nesmíte to jen tak přijmout. Je třeba si toho hledět, jako si hledíte právě

zasazeného stromu, který chráníte před suchem a nepohodou. Musíte se dívat, nesoudit, neospravedlňovat; začít to mít rád. Když si něčeho hledíte, určitě si to oblíbíte. Ne že pak milujete svou závist anebo utrpení (i když i takových lidí je spousta). Záleží vám prostě na tom, abyste sledovali projevy života.

Bylo by tedy možné, abychom - vy a já - doopravdy žili s tím, co jsme: se svou otupělostí, závistí, ustrašeností, lhostejností (která si nalhává velikou ohleduplnost a citlivost), se svou nudou a snadnou zranitelností, se svou touhou po uznání a chvále? Bylo by možné, abychom s tím vším žili, aniž bychom to přijali anebo odmítali? Bylo by možné, abyste to všechno pozorovali beze smutku, cynismu anebo pýchy?

A položme si ještě otázku: Je tato svoboda, tato samota, toto navázání kontaktu se vším, čím jsme uvnitř své bytosti, záležitostí času? Čili, lze dojít volnosti postupně? Samozřejmě že ne, protože ve chvíli, kdy sem vpustíte čas, ještě víc se zotročíte. Volným se nelze stát krok za krokem. Svobody nelze dosahovat.

Další otázka zní: Můžeme si být svobody vědomi? Když řeknete, já jsem volný, určitě nejste. Je to jako když člověk tvrdí, že je šťastný: když to vyslovuje, žije už ve vzpomínce na to, co bylo. Svoboda se dostavuje sama sebou - ne na přání ani s touhou anebo chtěním. Nezjeví se, když si vytvoříte představu, jak má vypadat. Dospět k ní znamená učit se pozorovat život - který je obrovským pohybem bez pout času, protože svoboda je někde zcela jinde nežli pole vědomí.

Kapitola IX

Čas. Utrpení. Smrt.

Chtěl bych tu zopakovat vyprávění o velkém adeptovi, který přišel k bohu a žádal si poznat pravdu. A dobrý bůh mu řekl: „Příteli, je horký den, mám žízeň, dones mi pohár vody.“ Žák vyšel a zaklepal na dveře nejbližšího domu. Otevřela mu mladá dívka - tak krásná, že se mladík okamžitě zamiloval. Slovo dalo slovo, byla svatba, narodily se děti... Jednoho dne se silně rozpršelo a liják neustával po celé týdny. Řeka vystoupila z břehů, vnikla do ulic, proudy vody strhávaly, co jim stálo v cestě. S ženou po boku, s dětmi na ramenou se náš hrdina marně snaží vyprostit ze smrtelného nebezpečí. Když je nejhůř, začne zoufale volat: „Bože, zachraň mě.“ A tu zaslechne hlas: „Kde je pohár vody, o který jsem tě požádal?“

Je to docela dobré vyprávění, neboť většina z nás myslí v pojmech času. Člověk žije časem. Představovat si budoucnost je odjakživa naší nejoblíbenější únikovou hrou.

Domníváme se totiž, že změny v naší psýché se mohou uskutečnit v čase, že rád do našeho nitra lze nastolovat postupně, krok za krokem, den po dni. Ale čas nám nedá ani rád, ani vnitřní klid, a proto je nutné přestat uvažovat v posloupnostech. Plyne z toho, že zítřek, kdy údajně najdeme mír, neexistuje. Rád ve svém nitru je zapotřebí nastolit ihned.

Všimli jste si, že při bezprostředním nebezpečí čas mizí a jednání se dostavuje okamžitě? My však u většiny svých problémů nebezpečí nevidíme, a proto je pro nás čas prostředkem k jejich překonání. Jenže čas je velký podvodník, protože k tomu, abychom se uvnitř změnili, nijak nepřispívá. Je pohybem, který člověk rozdělil na minulost, přítomnost a budoucnost. A dokud s tím nepřestane, bude se potácet v trvalých vnitřních sporech.

Je učení záležitost času? Za tisíce let jsme se koneckonců nenaučili žít jinak nežli v nenávisti a vzájemném vyvražďování. Máme-li však v životě - který jsme napomohli učinit tak nestvůrným a bezvýznamným - vyřešit jeho problémy, je velmi důležité pochopit problém času.

První věcí při tom je, že na čas musíme pohlížet s čistou, nevinnou myslí (jak jsme o tom už mluvili). My však máme zmatek v tolika věcech, že si připadáme ztraceni. Když se člověk ztratí v lese, co udělá nejdříve? Zastaví se, že! Zastaví se a rozhlédne se kolem. Co však děláme? Čím jsme zmatenější a ztracenější, tím víc se za něčím ženeme: hledáme, žádáme si, toužíme, žebráme... Smím-li tedy něco navrhnout, pak zaprvé to, abyste se vnitřně zastavili. Když se psychicky zastavíte, mysl se rozjasní a zklidní. A my se budeme moci podívat na otázku času.

Lidské problémy existují pouze v čase, tehdy, když se ke svým záležitostem stavíme neúplně. Vznikají naším nedostatečným a nesprávným přístupem, a my jim čelíme pouze částečně a nepozorně, anebo se jim snažíme vyhnout. Ale vzniklý problém trvá, dokud se mu nevěnuje patřičná pozornost a dokud věříme, že se vyřeší až někdy příště.

Jestlipak víte, co je to čas? Ne na hodinkách, ne chronologický čas, nýbrž psychický čas. Je to interval mezi představou a jednáním. Představa je sebezáchovná záležitost, jde jí o bezpečí. Jednání je něco bezprostředního. Není v minulosti ani v budoucnosti, může se odehrát jen teď. A protože v sobě obsahuje nejistotu a pocit ohrožení, oddáváme se raději svým představám, o nichž věříme, že nám zajistí bezpečí.

Pozorujte to na sobě. Narazíte například na představy, co je dobré a co je zlé, anebo co jste vy a co společnost. Jsou to vodítka vašeho jednání. Podřizujete se jim a přejete si, aby jim vaše jednání odpovídalo. Vznikají tak neustálé spory. Je tu představa - interval - jednání... a v tom intervalu je

zaklíněno celé pole psychického času. Tento interval je svou podstatou myšlenka. Myslíte-li si, že jednou například budete šťastní, máte obraz sebe sama dosahujícího časem určitého výsledku. Na základě toho, co mysl někde zahlédla, a na základě vaší touhy, jejího přetrvávání a živení dalšími myšlenkami, vaše mysl říká: Jednou budu mít úspěch, dosáhnu štěstí, svět bude nádherný. Tento interval - čas - je vytvářen naším myšlením.

A my se teď ptáme: Je možné tento čas zastavit? Je možné žít tak plně, aby mysl nepřemítala o zítřku? Protože psychický čas je utrpení. Například včera nebo před tisíci včerejšky jste někoho milovali, měli jste partnera, který odešel, ale vzpomínka zůstává a vy si nadále připomínáte radosti a bolesti s ním spojené a hledíte zpátky s lítostí, všelijakými přáními a touhami. Myšlení, jehož prostřednictvím si takhle znovu a znovu počínáte, ve vás živí něco, čemu se říká utrpení. A zároveň umožňuje psychickému času, aby přežíval.

Dokud je zde časový interval udržovaný myšlením, vaše utrpení musí trvat, a s ním i strach. Člověk se tedy sám sebe ptá: Může tento interval skončit? Jenže když tuhle otázku položíte způsobem, zda vůbec někdy skončí, pak to bude znovu pouhá idea - něco, čeho byste si přáli dosáhnout - a časový interval je tu znovu a vy jste mu padli do pastí.

Vezměme si nyní otázku smrti, která je pro většinu lidí obrovský problém. Víte přece, co to je: kráčí den za dnem po vašem boku. Dokázali byste jí čelit tak, aby pro vás už nikdy neznamenal problém? Postavit se smrti plně znamená skončit se všemi vírami, nadějemi a strachy, jinak k té úžasné záležitosti budete přistupovat na základě svých závěrů, představ a úzkostných předtuch - tedy s časem.

Čas je interval mezi pozorovatelem a pozorovaným. To znamená: pozorovatel, vy, se bojí čelit záležitosti nazývané smrt. Co ta smrt znamená, sice nevíte, ale máte o ní celou

řadu teorií, spojených s nadějí: věříte ve znovuzrození, zmrtvýchvstání, anebo v cosi, čemu říkáte duše, átman -v jakousi bezčasou duchovní bytost, které dáváte nejrůznější jména. Avšak přesvědčili jste se - vy sami -, že duše existuje? Nebo se jedná o myšlenku, kterou jste odkudsi převzali? Existuje opravdu něco stálého a trvalého za hranicemi myšlení? Když se mysl může něčím zabývat, pak to pořád ještě leží v jejím poli, a není to nic trvalého, protože v mysli nic trvalého nenajdete. Objevit, že v ní není nic stálého, je nesmírně důležité. Pak teprve je mysl volná a vy se můžete dívat, a je v tom obrovská radost.

Neznámého se nemůžete bát, protože nevíte, co to neznámé je, takže není žádný důvod k obavám. Smrt je slovo, představa, a jen ty v nás vyvolávají strach. Takže dokázali byste se podívat na smrt bez představy o smrti? Dokud ve vás bude představa, z níž se rodí myšlenka, bude ve vaší mysli i strach ze smrti. Vy se jej pokusíte ovládnout buď rozumovou úvahou, bránící se zuby nehty čemusi neodvratnému, anebo začnete vyznávávat některé z nespočetných věr a pověr. Mezi vámi a věcí, které se bojíte, se tak vytvoří předěl - určitý časoprostorový interval - značící konflikt, který se projeví jako strach, zoufalství a sebelítost. A myšlení, které strach ze smrti vytváří, řekne: „Snažme se ji oddálit, vyhnout se jí, nejlepší je vůbec na ni nemyslet..." Jenže právě tím na ni myslíte, a když řeknete, nehodlám o smrti přemýšlet, už jste přemýšleli, jak se jí vyhnout. Bojíte se, protože jste ji vytěsnili.

Lidé oddělili život od smrti a interval mezi nimi je strach. A tento interval, tento čas, je vytvořen strachem. Naším životem je každodenní trápení, každodenní ponížení, starosti a zmatky - s občasným nahlédnutím do čarovných vod. A tomu říkáme život. Přitom se bojíme smrti, která tu bídu skončí. Než abychom stanuli tváří v tvář neznámému, tíhneme raději ke známému. K němu patří náš domov, nábytek, rodina, naše povaha, práce, znalosti, náš věhlas,

osamělost, naši bohové - naše trapná malost, která se bez přestání točí kolem sebe v zužující nahořklé zaběhlosti.

Domníváme se, že teď je život, a smrt nás čeká někde ve vzdáleném čase. Ale nepoložili jsme si otázku, zda tenhle každodenní zápas je opravdu život. Chceme znát pravdu o převtělování duší a mít důkazy o své nesmrtelnosti, zabýváme se tvrzeními jasnovidců a výsledky psychologických bádání, avšak nikdy, nikdy se neptáme, jak žít -jak žít každý den s potěšením, v okouzlení a kráse. Přijali jsme jako nevyhnutné bolest a utrpení, přivykli jsme jim a smrt bereme jako něco, čemu je třeba se opatrně vyhnout. Ale smrt je úžasná jako život - když víte, jak žít. Pak bez ní nemůžete být. Nemůžete žít, aniž byste vnitřně nezemřeli každou minutu. To není intelektuální hříčka. Žít každodenně plně a celistvě, jako by všechno bylo novou rozkoší, vyžaduje umřít vůči všemu včerejšímu. Jinak pouze mechanicky přežíváte a mechanická mysl nikdy nepozná, co je to láska a volnost.

Většina z nás se smrti bojí, protože nevíme, co je to žít. Nevíme, jak žít, a proto nevíme, ani jak umřít. Dokud se budeme bát života, budeme se bát i jí. Člověk, který nemá strach ze života, nebojí se být nejistý, protože rozumí, že vnitřně, psychicky, žádná jistota neexistuje. Jakmile není jistoty, je jenom nekonečný pohyb, a život a smrt jsou pak jedno a totéž. Člověk žijící bez konfliktu v lásce a kráse se žádné smrti nebojí, protože milovat znamená umírat.

Když umřete všemu, co znáte: své rodině, své paměti, všemu, co jste kdy cítili, potom je smrt procesem očištění a omládnutí, který s sebou přináší nevinnost. A jenom ten, kdo je nevinný, má v sobě vášnivou naléhavost, neznámou lidem pouze věřícím a hloubajícím, co bude po smrti.

Abyste zjistili, co se stane, až umřete, musíte umřít. To není vtip. Musíte umřít - ne fyzicky, nýbrž psychicky, vnitřně - umřít všemu, co vám bylo drahé, i všemu, co vám přineslo

hořkost. Když umřete některému svému potěšení, nepatrnému anebo velkému - a to přirozeně, bez nátlaku a odůvodňování -, pak pochopíte, co je to skutečně umřít. Umřít znamená mít mysl zcela vyprázdněnou od „já“, od všech každodenních tužeb, potěšení a trápení. Smrt je obnova - proměna, na které se nepodílí myšlení, protože každá myšlenka je vždycky stará. Smrt je ale něco naprosto nového. Je osvobozením od všeho, co jste poznali. S ní teprve žijete.

Kapitola X

Láska.

Snaha o jistotu ve vztahu k druhým s sebou přináší utrpení a strach. Hledání jistoty vyvolává nejistotu. Našli jste snad někdy ve svých vztazích jistotu? Opravdovou? Většina z nás hledá jistotu v lásce k nějakému člověku. Je to však láska, když usilujeme o vlastní naplnění a zabezpečení? A protože neumíme mít rádi, nemilují nás ani druzí.

Co je to láska? Lidé to slovo tolik zkorumpovali a nalepili na ně tolik nesmyslů, že se mi je nechce ani používat. Omílají je donekonečna hory novin a časopisů, o lásce mluví kdejaký misionář. Jednou jde o lásku k vlasti nebo o lásku ke králi, jindy o lásku ke knihám, k horám, k manželce, k bohu. Je láska pouhá idea? Jestliže ano, pak je možné ji pěstovat, živit, chránit, přemísťovat a nakládat s ní podle libosti. Když například tvrdíte, že milujete boha, co to znamená? Znamená to, že milujete svou představu, projekci sebe sama, zabalenou do určité počestné formule toho, co je podle vás vznešené a svaté. Tvrzení, že milujete boha, je naprostý nesmysl. Kdo uctívá boha, uctívá sebe sama - a to není láska.

Jelikož nevíme, co si počít s tím, čemu říkáme láska, utíkáme se k abstrakcím. Láska však může být řešením všech lidských těžkostí, problémů a zápasů. Takže jak vlastně zjistíte, co je to láska? Pouhou definicí? Jistým způsobem ji chápe církev, jinak zase společnost, a z těchto definic se za léta zrodila spousta nejrůznějších obměn a zkomolenin. Je to láska, když někoho obdivujeme nebo s někým spíme? Myslíme slovem láska spoluzití a citovou výměnu? Tak zní totiž běžná norma a pokaždé to značí něco velice osobního, smyslového a ohraničeného, takže se ihned ozývají nejrůznější církevní sdružení, která tvrdí, že láska je mnohem víc, a hovoří o takzvané lidské lásce -k níž počítají rozkoš, revnivost, žárlivost, přání druhého ovládnout,

udržet si ho a vtisknout mu vlastní názor -, a jelikož si uvědomují dopad toho všeho, mluví o potřebě jiné lásky: božské, netknuté, zářné a nezneuctěné.

Takzvaní světci, co jich po světě bylo a je, odjakživa tvrdili, že pohlédnout na ženu je něco špatného, a kdo se oddává sexu, nikdy prý nedospěje k bohu. Z toho důvodu sex potlačili, ale on se v nich nepřestal hlásit. Je to, jako kdybyste chtěli popřít krásu země a vypíchli si oči - takže srdce a mozky těchto lidí jsou vyprahlé. Odehnali od sebe krásu, kterou si spojili s ženou.

Lze však lásku dělit na posvátnou a světskou, lidskou a božskou? Anebo je pouze láska? Je možné, aby láska směřovala jen k jednomu člověku a druhému se vyhýbala? Když řeknete „miluji tě“, vylučuje to lásku k druhým? Je láska osobní, anebo neosobní? Smrtelná, nebo nesmrtelná? Je láska morální a nemorální? Rodinná a nerodinná? Když milujete lidstvo, jak je to s láskou k jednotlivci? Je láska pocit, vzrušení, touha, potěšení? - Tyto otázky naznačují, jak rozličná jsou naše pojetí a představy vytvořené kulturami, v kterých žijeme.

Abychom tedy zjistili, co je to láska, musíme ji nejdříve zbavit nánosů staletí a odsunout veškeré ideologie a představy, jak by láska měla anebo neměla vypadat. Dělit věci podle toho, jaké by měly nebo neměly být, je asi nejzrádnější způsob, jak nakládat se životem.

Jak tedy objevím, co je to za plamen, kterému se říká láska? Moje otázka nezní, jakým způsobem lásku vyjádřit, nýbrž co vlastně znamená. V každém případě nejdříve odmítnu, co tvrdí církve, společnost, rodiče či přátelé, a co o ní řekli různí lidé a knihy, protože jí chci porozumět sám za sebe. Jde o nesmírný problém, který se týká celého lidstva, a existuje tisíce definic a pojetí, jimiž jsem poután podle toho, co se mi na nich líbí anebo jaký je zrovna můj zájem. Takže mám-li porozumět, neměl bych se nejprve osvobodit

od svých předsudků a sklonů? Zjistil jsem, že jsem z toho všeho zmaten a navíc jsem ovládán žádostmi. A tak si říkám: Především se musíš zbavit vlastního zmatku. Co je to láska, pochopíš třeba z toho, co láska zaručeně není.

Vláda mi nařizuje: Běž a pro lásku k vlasti zabíjej. Je tohle láska? Církev tvrdí: Vzdej se pro lásku k bohu sexu. Je to láska? Je láska žádost? Neříkejte, že není, protože pro většinu z nás znamená právě smyslovou potěchu ze sexuálního uspokojení a vztahu. Nejsem proti sexu, ale všimněte si, co s sebou nese: chvilku sebezapomnění, a jste zase zpátky ve své známé vnitřní vřavě. Proto si znovu a znovu přejete, aby se zopakoval stav, kdy jste necítili žádné starosti a problémy - žádné „já“. Vaše tvrzení, že milujete svou ženu, v sobě zahrnuje sexuální potěšení a útěchu, že máte doma někoho, kdo se stará o domácnost a o děti. A jste tudíž na ní závislí. Dala vám své tělo, city, svou podporu a jistou pohodu a zabezpečení. Pak se najednou od vás odvrátí - z nudy anebo proto, že se jí líbí někdo jiný - a vaše citová rovnováha je tatam.

Rozrušení, které následuje a vůbec se vám nelíbí - se nazývá žárlivost. Znamená bolest, zoufalství, nenávist a násilí. V podstatě máte na mysli: „Miluji tě, dokud mi patříš. V opačném případě tě nenávidím. Pokud se budu moci spolehnout, že uspokojíš mé žádosti - sexuální a další -, budu tě milovat i nadále. Když mi však přestaneš dávat, co po tobě chci, je konec.“ Vznikne mezi vámi rozpor a odloučení a pro lásku nebude nejmenšího místa.

Pokud byste však dokázali se svou ženou žít, aniž by vaše mysl vytvářela všechny ty rozporuplné stavy a hádky ve vašem nitru, potom byste možná - možná - pochopili, co to láskaje. Pak jste totiž naprosto svobodní, a stejně tak váš muž nebo žena. Pokud jste z důvodů svých žádostí závislí, jste pouhý otrok. Když milujete, musí tu být svoboda. Nejen vůči druhému, nýbrž i vůči sobě.

Druhému patřit, přijímat od něho duševní posilu, záviset na něm, to všechno nutně zahrnuje úzkost, strach, revnivost, pocity viny - a kde je strach, není láska. Nepozná ji ani mysl zavalená starostmi. Nemá s ní nic společného ani citovost a sentimentalita, a už vůbec ne žádostivost a potěcha.

Láska není produkt myšlení, které vždycky náleží minulosti. Lásku nelze myšlením pěstovat. Není obklopena ani provázena žárlivostí, protože i ta patří minulosti, zatímco láska vychází z činné přítomnosti. Neexistuje budou milovat, ani miloval jsem. Kdo tohle chápe, nikdy nikoho nenásleduje. Láska nezná poslušnost a uctivé vzhlížení, ani jejich opak.

Skutečně nevíte, co to je někoho opravdu milovat - bez nenávisti, nevraživosti a zloby, beze snahy ovlivnit něčí úmysly a činy, bez odsuzování a srovnávání? Copak je to láska, když někoho porovnáváte s jinými? Když někoho milujete celým svým srdcem, celou myslí, celým tělem, celou svou bytostí, copak je při tom místo pro srovnávání? Když dáte lásce ze sebe všechno, není nic než ona.

A patří k lásce povinnosti a závazky? Ožila by láska vůbec taková slova? Když něco děláte povinně, děje se tak s láskou? Jistěže ne. Sít povinností, do níž je člověk lapen, ho v pravém slova smyslu ničí. Jste-li nuceni dělat něco povinně, nemůžete to mít rádi. A zase naopak: kde je láska, neexistuje závazek ani povinnost.

Většina rodičů si bohužel myslí, že mají závazky vůči svým dětem a vyčerpávají je tím, že jim prikazují, co mají a nemají dělat, čím se mají nebo nemají stát, a zajímá je pouze to, aby jejich děti byly dobře zabezpečené. Co považují za svůj závazek, je součástí společenské počestnosti, kterou lidé velmi ctí. Kde však sídlí počestnost, nenajdete řád. Zdá se mi, že většinu rodičů zajímá jenom dokonalé měšťáctví. Vychovávají své děti pouze tak, aby se přizpůsobily dané

společnosti, čímž rozmnožují války, obecné rozpory a násilí. Tomu říkáte láska a péče?

Opravdová péče se podobá pečování o rostlinu anebo strom, které člověk pravidelně zalévá, zkoumá jejich potřeby, dává jim nejlepší půdu a dohlíží na ně s něžnou starostlivostí. Když však své děti vedete, aby pouze dobře zapadly do společnosti, připravujete je na to, aby byly vražděny. Kdybyste své děti opravdu milovali, nebylo by ve světě válek.

A když ztratíte ty, které jste milovali, pláčete. Jsou to však slzy za mrtvými? Naříkáte pro ně, anebo kvůli sobě? Plakali jste vůbec někdy pro jiného? Plakali jste pro syna, který padl na bojišti? Možná ano. Byly to však slzy sebelítosti, nebo slzy za mrtvou lidskou bytostí? Jestliže to bylo pouhé sebelitování, váš pláč byl naprosto bezvýznamný, protože jste se zabývali jen sami sebou.

Pokud naříkáte, že vám byl vzat člověk, do něhož jste investovali plno svých citů, pak nešlo o city skutečné. Když oplakáváte svého mrtvého bratra, plačte pro něho. Naříkat kvůli sobě je velmi snadné, ale vaše sebelítost vás pouze zatvrdí, uzavře světu a otupí.

Je láska sebelítost a náрек, že mě někdo opustil a že jsem zůstal sám? Že mě zbavili moci a potkal mě trpký úděl, pročez si stěžuji na okolní svět? Je láska já, které trpí? Jestli tohle pochopíte, jako byste to uchopili (jako lze uchopit větev, kámen anebo ruku), pak také zjistíte, že si své strasti vytváříte vždycky jen sami a že strast se rodí z myšlení a je důsledkem času: před třemi lety jsem měl ještě bratra, nyní je mrtev; zůstal jsem bolestně sám a nablízku nikdo, kdo by mě těšil a dělal mi společnost - a proto mám v očích slzy.

Jakým způsobem se tohle ve vašem nitru odehrává, můžete vidět, pokud bedlivě pozorujete. Vidět to lze plně, celistvě a naráz, pouze když dovnitř nevpustíte čas. Povahu a celkovou stavbu té nicotné věci nazývané „já“ je možné

spatřit v jediné vteřině - veškeré „moje“ slzy, „moje“ rodina, „můj“ národ, „moje“ víra, „moje“ náboženství - všechna tahle ošklivost je ve vás. Když to zahlédnete nikoli svou myslí, nýbrž srdcem, když to spatříte opravdu z hloubi, pak máte v ruce klíč, aby všechna vaše trápení navždy skončila.

Strast a láska nemohou jít spolu, přestože v křesťanském světě je utrpení idealizováno a uctíváno coby přibité na kříž a zároveň se nám tvrdí, že mu lze uniknout jen jedinými dveřmi - což vám jasně ukazuje vyděračskou podstatu církevních spolků.

Ptáte-li se tedy, co je to láska, je možné, že se zároveň obáváte najít odpověď. Mohla by znamenat naprostý převrat. Mohla by rozbít vaši rodinu. Mohli byste zjistit, že nemilujete svou ženu, muže, své děti (a milujete je?). Třeba byste už nikdy nešli na mši. Možná byste museli rozbořit, co jste doposud vybudovali.

Ale jestli stále ještě budete chtít zkoumat, pak zjistíte, že strach ani závislost nejsou láska, a není jí ani žárlivost, ani snaha někoho ovládat a vlastnit. Láska není závazek, ani povinnost, ani sebelítost, láska není zoufalství z toho, že mě někdo nemiluje, láska není opak nenávisti, jako pokora není opak pýchy. Jestliže se dokážete toho všeho zbavit -ne přinutit se k tomu, nýbrž smýt to ze sebe, jako když déšť smývá dlouho usazený prach -, pak se vám možná dostane té zvláštní květiny, po níž člověk vždycky toužil.

Protože pokud ve vás nebude - a nemluvím o pár kapkách, nýbrž o hojnosti lásky -, když jí nebudete plní, svět se zřítí do zkázy. Rozumově už možná víte, že je nezbytné, aby se lidstvo sjednotilo a spojilo, ale provést to lze pouze s láskou. Kdo vám však poví, jak na to? Jaká autorita, metoda nebo systém? Láska přece není něčí vyprávění. Copak lze říci: „Budu se v lásce cvičit. Každý den si sednu, abych o ní hloubal. Vynasnažím se, abych byl milý a vyzařoval sympatii. Přinutím se být pozorný k druhým.“ Je snad možné se k

lásce nutit a milovat silou vůle? Jakmile se o to pokusíte, proteče vám skrz prsty. Na základě metod a umění milovat získáte možná jistou galantní zběhlost, naučíte se příjemnému vystupování anebo začnete vyznávat nenásilnost. Ale to nemá s láskou nic společného.

V tomto světě proměňovaném v poušť není lásky, protože největší roli v něm hrají potěcha a žádost. Jenže bez lásky nemá váš každodenní život smysl. A lásku nelze mít tam, kde není krása. Krása není něco, co vidíte. Není ve skvostném obraze ani v pohledu na nádherný strom, není v úžasné stavbě ani v půvabné ženě. Je tehdy, když vaše srdce a mysl vědí, co je to láska. Bez lásky a krásy tohoto druhu neexistuje ctnost, a vy už víte, že ať se snažíte jakkoli zlepšit svět a nakrmit chudé, vzejde z toho jen další zmatek, neboť bez lásky má člověk v mysli a v srdci jenom ošklivost a bídu. A naopak, když je ve vás láska a krása, všechno co děláte, je správné a v pořádku. Kdo miluje, může dělat co chce, protože láska řeší úplně všechno.

Přicházíme tedy k tomuto bodu: Bylo by možné, aby se naše mysl rozevřela, a to beze vší disciplíny, bez přemítání, bez nátlaku, bez vlivu nějaké knihy, učitele anebo vůdce; bylo by možné, aby se rozzářila v lásce, jako se před vámi rozžali západ slunce?

Zdá se mi, že je k tomu absolutně nutné jedno: vašeň bez příčiny - vašeň, kterou nerodí oddanost ani lpění, vašeň, která není pouhý chtíč. Člověk, který neví, co je vašeň, nikdy nepozná lásku, protože láska do něho vstoupí, jen když se vytratí „já“.

Mysl, která hledá, není vášnivá a rozevřít se lásce bez hledání je jediný způsob, jak k ní dospět - rozevřít se jí neúmyslně, bez úsilí a bez veškerých zkušeností. Potom zjistíte, že láska nezná čas a že je osobní i neosobní, patří jednomu i mnohému. Je jako květina, k níž lze přivonět anebo ji pominout. Je tu pro každého a pro toho, kdo si dá

námahu na ni pohlédnout a s potěšením ji do sebe vdechne. Jestli je jí kdo nablízku nebo ne, znamená pro ni totéž. Je plná vůně, a proto se o ni dělí s každým.

Láska je něco živého, nového, čerstvého. Nemá včerejšek ani zítřek, je mimo myšlenkovou vřavu. Zná ji pouze nevinná mysl a ta ví, jak žít ve světě, který nevinný není. Nalézt tuto mimořádnou věc, kterou člověk nekonečně hledal v uctívání a sebeobětování, ve svých vztazích a v sexu, v nejrůznějších potěšeních a bolestech, je možné pouze tehdy, když mysl porozumí sama sobě a dospěje tak k svému přirozenému konci. Láska pak nemá protějšek a není s ničím v rozporu.

Mohli byste se zeptat: Když takovou lásku najdu, co se stane s mou ženou, dětmi, s mojí rodinou? Je přece nutné je zabezpečit. -Jestliže si kladete takovou otázku, pak jste nestanuli mimo pole myšlení, mimo pole vědomí. Kdo tam stanul, ten se takto neptá, protože ví, co je láska, v níž není myšlenka, a proto ani čas. Možná že vás tyto věty okouzlují nebo hypnotizují, ale dojít opravdu za myšlení a čas - tedy za všechny starosti - znamená být si vědom toho, že existuje ničemu nepodobná dimenze nazývaná láska.

Ale vy nevíte, jak se k té podivuhodné fontáně dostat. Co tedy uděláte? Když nevíte, neuděláte přece nic. Naprosto nic. Tak ve vás vzejde naprosté ticho. Rozumíte, co to znamená? Znamená to, že už nehledáte, nic nevyžadujete a za ničím se neženete. Střed, kterým jste byli, přestal existovat. Je láska.

Kapitola XI

Dívat se a naslouchat. Umění. Krása. Odříkání. Představy. Odstup.

Snažili jsme se proniknout do povahy lásky a přišli jsme myslím k bodu, odkud je zapotřebí proniknout ještě hlouběji. Zjistili jsme, že láska pro většinu lidí znamená pohodlí, bezpečnost a zajištěné citové uspokojení pro zbytek života. Pak ale přijde někdo jako já a řekne: Je tohle láska? Přitom začne klást otázky a navrhne vám, abyste se do sebe podívali. Tomu se ovšem pokusíte vyhnout, protože vás to ruší. Mnohem raději byste hovořili o duši anebo o politické či hospodářské situaci. Ale když jste zahrnutí do kouta a podívat se musíte, zjišťujete, že jste až dosud pokládali za lásku něco, co láska vůbec není. Je to jen vzájemné uspokojování a vykořisťování.

Když řeknu „láska nemá včerejšek ani zítřek" nebo „kde není střed, je láska", je to pro mne něco skutečného. Ale ne pro vás. Budete to možná citovat nebo si z toho uděláte planou formulku, ale nic vám to nepomůže. Je nutné, abyste to viděli sami za sebe. A musí to být pohled svobodný, zbavený soudů a zatracování, souhlasů i nesouhlasů.

Dívat se je nejtěžší věc v životě - a taky naslouchat. Dívat se a naslouchat představuje totéž. Jakmile jsou vaše oči zaměřeny starostmi, nevšimnete si ani nádhery zapadajícího slunce. Většina z nás tak ztratila kontakt s přírodou. Civilizace směřuje ke stále větším sídlům. Stávají se z nás převážně městští lidé, přespávající v přeplněných bytech, odkud není možné zahlédnout večerní ani ranní nebe. Vytrácí se tak dotyk s velikou krásou. Povšimli jste si, jak málo stojí lidem za to spatřit východ nebo západ slunce anebo odraz měsíčního světla na vodní hladině?

Tím, že jsme ztratili styk s přírodou, usilujeme přirozeně o rozvinutí svých intelektuálních schopností. Čteme spousty

knih, navštěvujeme množství koncertů a výstav, díváme se na televizi a dopřáváme si nesčetné zábavy. Donekonečna citujeme myšlenky jiných lidí a debatujeme o umění. Proč jsme na něm tolik závislí? Je to určitý únik? Povzbuzující prostředek? Když jste v přímém kontaktu s přírodou - sledujete ptáky za letu, krásu stále se měnícího nebe, stíny kopců anebo tvář druhého člověka -, myslíte, že vás to příliš táhne do galerií? Možná že se k nim utíkáte jako k droze, protože se neumíte dívat a obrazy vás podněcují k intenzivnějšímu vidění.

Slyšel jsem historku o náboženském učiteli, který promlouval každé ráno ke svým žákům. Jednou si sedl na své místo a chtěl začít hovořit, a tu náhle slétlo na okenní římsu ptáče a začalo zpívat a zpívat zcela svého malého srdce. Když přestalo a odletělo, učitel pouze řekl: Dnešní rozprava je u konce.

Myslím, že jednou z nejtěžších věcí je vidět opravdu jasně. A to nejen vnější svět, nýbrž i vnitřní život. Když se díváte na květinu nebo osobu, vidíte je opravdu, anebo jen pouhou svoji představu, kterou stvořilo slovo? Když se díváte na strom nebo na podvečerní mračno plné kouzelného světla, opravdu je vidíte? Tedy nejen očima a rozumem, nýbrž celistvě a úplně?

Zkusili jste někdy podívat na něco vnějšího - například strom - bez svého vědění o něm, jež jste získali kdysi předtím? Prohlédli jste si jej kdy bez úsudku a předsudku, beze slov, která se promítají mezi vás a strom a nedovolují, abyste jej opravdu viděli? Zkuste to a zjistěte, co se stane, když se podíváte celou svou bytostí a vložíte do toho veškerou svou energii. Při takové intenzitě zjistíte, že pozorovatel neexistuje, pouze pozornost. Pozorovatel a pozorované tu jsou jen při nepozornosti. Když se na něco díváte bedlivě, pak při tom není místa pro koncepty, formule a připomínky. To je důležité pochopit, protože se budeme zabývat něčím, co vyžaduje velice pečlivé zkoumání.

Co je krása, ví pouze mysl, která se dovede podívat na stromy, hvězdy nebo třpytící se vodní pláň s úplným zřeknutím sama sebe. Teprve když tímto způsobem opravdu vidíme, existujeme v lásce. Krásu obvykle shledáváme za pomoci srovnání anebo prostřednictvím věcí, které vytvořil člověk: přičítáme ji tedy něčemu vnějšmu. Vidím například cosi, co považuji za krásnou budovu. Toto ocenění mi umožnili moje znalosti architektury a to, že jsem si dům srovnal se stavbami, které jsem viděl předtím. Teď se však ptám: Existuje krása, která by se nevztahovala k určitému objektu? V přítomnosti pozorovatele, uvažujícího cenzora, bytosti, která cosi zakouší, krása prchá. Je čímsi vnějším, co si prohlíží a posuzuje pozorovatel v nás. Když pozorovatel neexistuje - což vyžaduje velkou dávku zkoumání a meditace -, pak je krása, která je bezpředmětná.

Krása spočívá v naprostém odsunutí pozorovatele i pozorovaného. To je možné jen naprostým sebeoprostěním, jež není sebezapřením mnicha s jeho přísností, zákazy, pravidly a poslušností, ani zvláštním způsobem myšlení, chování, oblékání a stravy, nýbrž sebeoprostěním, které je jednoduchostí a pokorou. Nejde o dosažení a zdolání předepsaných spirituálních stupňů, nýbrž o stupeň jediný - jednou provždy.

Řekněme, že se procházíte s přítelem - a najednou jste přestali mluvit. Jste obklopeni podzimní přírodou. Není tu hluk projíždějících aut ani psí štěkot, ba ani ptačí švitoření. Jste velmi tiší a stejně tak vaše okolí. V tomto stavu není pozorovatel ani pozorované. To, co pozorujete, nepřekládá žádný pozorovatel do myšlenek. V tomto tichu je odlišný druh krásy. Je to stav mysli, která je zcela sama. Ne v izolaci. Sama v tichu, které je krásou. Když milujete, existuje pozorovatel? Jen tehdy, když svou láskou myslíme potěchu a žádost. Jakmile o ně nejde, je intenzívní láska, která je podobně jako krása pořád něčím novým. Jak už jsme řekli, nemá včerejšek ani dnešek.

V přímém styku se životem jsme jenom tehdy, když v nás nejsou předsudky a když si o něm nevytváříme představy. Všechny naše běžné vztahy jsou pouze pomyslné: jsou postavené na obrazech, které vytvořilo myšlení. Mám-li o vás jistou představu a vy zase o mně, přirozeně se nevidíme takoví, jací skutečně jsme. Vidíme jenom je, což nám brání, abychom se k sobě přiblížili - a proto naše vzájemné vztahy nefungují.

Když řeknu, že vás znám, myslím tím, že jsem vás znal včera, ale neznám vás teď. Zním pouze svoji představu, obraz složený z toho, co jste řekl v můj prospěch nebo neprospěch a co jste mi udělal - obraz sestavený ze vzpomínek, které na vás mám. A váš obraz o mně je vytvořen stejným způsobem a do vzájemného poměru pak vstupují pouze tyto obrazy, které nedovolují, abychom spolu něco sdíleli.

Opravdové vzájemnosti a součinnosti, k nimž nelze dospět představami, symboly a ideologickými zásadami, budeme schopni teprve tehdy, až nahlédneme do podstaty lidského soužití a porozumíme, co je skutečný lidský vztah, jemuž stále stojí v cestě naše projekce. Proto je tolik důležité, abyste pochopili, jakým způsobem jste si vytvořili představu o své ženě a o svém muži, dítěti nebo sousedovi, o své zemi a svých vůdcích, o svých politicích a bozích. A musíte to pochopit nejen rozumem, nýbrž ve svém denním životě, protože v sobě nemáte nic jiného než představy, které vytvářejí věčný odstup mezi vámi a tím, s čím se dostáváte do kontaktu.

Proto teď budeme společně zkoumat, zda je možné se tohoto odstupů, existujícího uvnitř i navenek, zbavit, jelikož nás navzájem odděluje. Energií k vyřešení tohoto problému je pozornost, kterou mu věnujeme. Když něčemu dáte celou svou pozornost - všechno, co ve vás je -, neexistuje pozorovatel. Je pouze bdělost, která je veškerou energií a výsostnou inteligencí. Mysl ovšem musí být v naprostém

tichu, které není výsledkem nacvičeného zklidňování, nýbrž dílem pozornosti. Naprosté ticho, v němž není pozorovatel ani pozorované, je nejvyšší výraz náboženské mysli. Co se v ní odehrává, nelze pojmenovat, protože slova jsou něco jiného než skutečnost. Abyste pochopili, musíte jím sami projít.

Každý náš problém je spojený se všemi ostatními. Když dokážete zcela vyřešit jediný problém, ať už jakýkoliv, zjistíte, že jste schopni čelit všem dalším a vyřešit je (mluvíme samozřejmě o psychologických problémech). Už jsme viděli, že tyto problémy existují pouze v čase, tj. tehdy, když nějakou záležitost neřešíme v jejím celku. Takže si musíme uvědomit nejen povahu a složení problému a vidět jej celý, nýbrž jít mu vstříc, jakmile se objeví, a vyřešit ho, než zapustí v mysli kořeny. Jestliže člověk dovolí, aby nějaký problém trval měsíc anebo jen den, ba i několik minut, pak to nutně naruší jeho mysl. Bylo by tedy možné postavit se každému problému bezprostředně a okamžitě, aby nás ne-nahlodal a nezůstával v mysli jako připomínka?

Takovéto připomínky jsou představy, které s sebou neustále vláčíme a které se pak setkávají s tou zvláštní věcí nazývanou život. Kvůli nim jsou v nás všechny rozpory, způsobující vnější i vnitřní konflikty. Život není nic abstraktního, je naopak velmi skutečný. Jdeme-li mu vstříc obtíženi představami, máme problémy na každém kroku.

Bylo by možné, abychom se každé záležitosti postavili bez časoprostorového intervalu, bez odstupu mezi sebou a tím, čeho se člověk například obává? Lze to jen tehdy, nemá-li pozorovatel v našem nitru trvání: pozorovatel, který je tvůrcem vnitřních obrazů, sbírkou vzpomínek, idejí a snůškou nejrůznějších abstrakcí.

Když v noci pozorujete jasnou oblohu a nebe je rozzářené, vzduch chladný, jste při tom coby pozorovatel a myslitel, který to všechno zakouší: vy, se svým bolavým srdcem, vy,

coby střed vytvářející prostor mezi vámi a hvězdami na obloze. V roli pozorovatele tento prostor nikdy nepochopíte, a neporozumíte proto ani prostoru mezi vámi a vaší ženou nebo mužem, přítelem či sousedem. Nikdy jste se totiž nepodívali jinak nežli sítem svých představ, a proto nevíte, co je to krása a láska. Mluvíte sice o nich, píšete o tom všem, ale nepoznali jste to jinak nežli ve zřídkaových okamžicích sebezapomnění. Dokud ve vás bude existovat střed, vytvářející kolem sebe prostor, nepoznáte z toho nic. Láska je pouze tam, kde neexistuje střed ani obvod. Když milujete, jste sami krásou.

Pohled od středu - když se například díváte na něčí obličej (ale i na něco ve vás) - vytváří mezi lidmi odstup, a proto jsou jejich životy pusté a prázdné. Lásku ani krásu nelze vypěstovat, tak jako si nelze vymyslet pravdu. Ale když jste si neustále vědomi toho, co děláte, zrodí se ve vás bdělost, ze které začnete vidět: podstatu potěchy, žádosti a utrpení, povahu svého osamění a nudy. A zároveň začnete nahlížet i to, co tu nazýváme „odstup“. Když existuje, nedostává se lásky, a bez ní se můžete jakkoliv pokoušet měnit svět a společenské uspořádání, anebo donekonečna mluvit o nejrůznějších zlepšeních: nevzejde z toho nic než nové utrpení. Takže záleží na vás. Není vůdce ani učitele, není tu nikdo, kdo by vám řekl, co máte dělat. Jste sami v úděsném, šíleném světě.

Kapitola XII

Pozorovatel a pozorované.

Pojďte se mnou, prosím, o kus dál. Může to být trochu složité a nesnadno postižitelné, ale přesto, prosím, pojdte se mnou.

Když si o vás, anebo o něčem jiném, vytvořím obrázek, jsem schopen tuto svou představu vnímat, takže je tu na jedné straně můj obraz a na druhé pozorovatel. Vidím například na někom červenou košili a mou bezprostřední reakcí je, že se mi líbí nebo nelíbí. Líbení či nelíbení je důsledek mého vkusu, mého vychování, mých asociací a sklonů, mé získané a zděděné povahy. Z tohoto středu pozoruji a soudím, a pozorovatel je od pozorované věci oddělený.

Pozorovatel si je však vědom víc než jedné představy. Vytváří jich tisíce. Jsou však něčím jiným než on sám? Není on také jakousi živou představou: neustále něco přidávající a ubírající, neustále cosi zvažující a srovnávající, představou, která se skládá z jeho znalostí a výpočtů a pořád mění pod tlaky a vlivy zvenčí i zevnitř? Prohlédnete-li si pozorovatele - jímž jste vy sám - bedlivě, zjistíte, že ho tvoří vzpomínky, zkušenosti, události, ovlivnění, tradice a mnohá rozličná trápení: celá vaše minulost. Pozorovatel je tedy přítomnost i minulost a jeho součástí tvoří i zítřek, který na něho teprve čeká. Je tedy napůl živý a napůl mrtvý, a vy ruku v ruce s touto smrtí a životem pozorujete, a tento stav myslí, zakořeněné v poli času, se dívá na žárlivost, strach, válku anebo na rodinu (na ten ošklivý uzavřený spolek nazývaný rodina) a tyto pozorované uzly, které jsou problémem i výzvou a pokaždé něčím novým, se pozorovatel snaží rozmotat. Jenomže při tom tyto nové výzvy obléká znovu a znovu do starých šatů, a vy se proto potácíte v nekončících konfliktech.

Pozorovatel, coby jedna představa, pozoruje kolem sebe a v Sobě tucty dalších a říká, „tahle se mi líbí, proto si ji ponechám; tamta se mi nelíbí, tedy se jí zbavím“. Jenomže on sám se skládá z nejrůznějších představ vzniklých reakcí na ostatní. Přicházíme tedy k bodu, kdy můžeme říci: Pozorovatel je také představa, vydělená z jiných, které pozoruje. Vznikl z nejrůznějších obrazů a myslí si o sobě, že je čímsi stálým, takže mezi ním a představami, které si vytvořil, je předěl - časový interval. To vytváří rozkol mezi ním a ostatními představami, o nichž věří, že jsou příčinou jeho potíží. Říká tedy, že se jich musí zbavit. Ale už toto přání produkuje novou představu.

Zvážení tohoto všeho - což je opravdová meditace - ukázalo, že v nás existuje ústřední představa, složená z mnoha dalších. Tahle ústřední představa - pozorovatel - je cenzorem, který zakouší a hodnotí, a vládcem, který se snaží panovat všem dalším představám, anebo je odstranit. Všechny ostatní představy jsou produktem pozorovatelových úsudků, názorů a závěrů - zatímco on je složen z nich. Pozorovatel je pozorované.

Pozornost nám tedy odkryla stav naší mysli. Poukázala na nejrůznější představy a rozpory mezi nimi. Odhalila z toho vznikající konflikty a naše zoufalství, že nejsme schopni patřičně s nimi naložit. Odkryla také nejrůznější pokusy o únik. Provedla to s obezřetnou, zjitřelou bdělostí, v níž se uskutečnilo prozření, že pozorovatel je pozorované. Nezafungovala tedy žádná nadřízená instance, aby nás probudila, ani žádné „vyšší já“, nýbrž naše bdělost odkryla totožnost pozorovatele a pozorovaného. Nadřízené instance a „vyšší já“ jsou iluze a smyšlenky.

Když si položíte určitou otázku, která bytost ve vás přijme odpověď? A která ji bude hledat? Pokud je součástí vědomí, součástí myšlení, pak není schopna náhledu do podstaty. To dokáže pouze bdělost. Jakmile se však objeví bytost, která

se domnívá, že musí dosáhnout stavu bdělosti a cvičit se v ní, pak běží znovu o pouhou představu.

Nahlédnutí, že pozorovatel je pozorované, není sebe-identifikací s pozorovaným. Identifikovat se je celkem snadné a děláme to skoro všichni. Identifikujeme se s rodinou, manželem nebo manželkou, se svým národem a způsobuje to velká neštěstí a strašlivé války. Nám jde však o něco úplně jiného. A je třeba pochopit nikoli slovy, nýbrž v samém jádru a u kořene nás samých.

Ve staré Číně než umělec začal malovat například strom, sedával před ním celé dny, měsíce, ba roky. Nebylo důležité, jak dlouho. Malíř se s tím stromem neidentifikoval. Sedával tam, až se jím stal, až jím byl, až mezi ním a stromem neexistoval odstup. Až mezi pozorovatelem a pozorovaným nebyl prostor. Nebylo nikoho, kdo zakoušel krásu, pohyb, stín, hloubku listoví, kvalitu barev. Malíř tím stromem zcela byl. A jen v tomto stavu pro něj bylo možné malovat.

Každý pohyb na straně pozorovatele - dokud nepochopil, že je pozorované - vytváří pouze sérii představ, do nichž znovu a znovu upadá. Co se však stane, když zjistí, že pozorovatel je pozorované? Postupujte pomalu, velice pomalu, protože věc, kterou se zabýváme, je dosti složitá. Co se stane? Pozorovatel naprosto přestane jednat. Předtím pokaždé říkal, „musím s těmi představami něco udělat; potlačit je anebo jim dát nějakou jinou podobu.“ Byl vůči pozorovanému neustále aktivní, plný vášnivých skutků nebo nedbalých reakcí, a toto souhlasné a nesouhlasné reagování ze své strany považoval za pozitivní čin: „Tohle se mi líbí, a proto si to podržím, jiného se naopak zbavím.“ Jakmile však pozorovatel pochopí, že věc, s níž manipuluje, je on sám, pak mezi ním a jeho představou končí veškerý rozpor. On sám je tato představa! Není vůbec od ní oddělen. Předtím s ní pořád něco prováděl, anebo se o to alespoň pokoušel. Jakmile však pochopí, že on sám je tato představa, pak v

něm už není místo pro souhlas nebo nesouhlas a konflikt ustává.

Jak také jinak? Když jste něco vy sám, co s tím můžete dělat? Proti tomu se nelze bouřit, nelze tomu uniknout, ba ani to přijmout. Je to prostě tu. A tak pozorovatelovo jednání, které vycházelo ze souhlasu či nesouhlasu, skončilo.

A vy zjistíte, že je ve vás nádherná živá bedlivost, která není vázána na žádnou ústřední bytost ani žádnou jinou představu. Z této bedlivé intenzity vyvstává nový druh pozornosti. Na jejím základě se mysl, která je bedlivostí, stává nesmírně citlivou a vysoce inteligentní.

Kapitola XIII

Co je myšlení. Myšlenky a jednání. Výzva. Hmota. Počátek myšlenky.

Položme si nyní otázku, co je to myšlení - v čem je význam myšlení, které už kvůli naší každodenní činnosti musí být pečlivé, logické a zdravé - a jaké myšlení nemá žádný význam. Dokud tyto dva druhy myšlení nepochopíme, neporozumíme věcem mnohem hlubším, jimž se myšlením nelze přiblížit. Pokusme se tedy porozumět celé jeho složité stavbě, tomu, co je paměť, jak myšlení vzniká a jak podmiňuje naše jednání. Porozumíme-li tomu všemu, možná se při tom setkáme i s něčím, co nám myšlení nikdy neotevřelo, ba ani nepoodkrylo.

Proč se myšlení stalo něčím tak důležitým v našem životě - ideje, které jsou odpovědí na vzpomínky nashromážděné v mozkových buňkách? Mnozí z vás jste si možná takovou otázku nikdy nepoložili, a pokud ano, třeba jste si vzápětí řekli: Ale není to zas tak důležité. Důležitější jsou city. (Nechápu ovšem, jak lze tuhle dvojici od sebe oddělovat: když myšlenka nepropůjčí citům trvání, umírají velmi brzy.)

Takže proč v našem denním životě, v našich třenicích, nudě a neustálých obavách, má myšlení tak mimořádnou důležitost? Zeptejte se sami sebe - tak jako se ptám já -, proč je člověk otrokem myšlení: bystrého, vynalézavého, vychytralého, schopného organizovat, pouštět se do úžasných věcí, vrhat se do stále nových válek, způsobovat bolest a nezměrné zoufalství, vytvářet nekonečný řetěz představ, točit se kolem sebe jako pejsek za oháňkou, promítat do přítomnosti a budoucnosti včerejší potěšení, být neustále v pohybu, sestavovat, mluvit a mluvit, předpokládat, přidávat, ubírat?

Ideje se pro nás staly mnohem důležitější než jednání - ideje nejrůznějšího druhu, myšlenky rafinovaně přednesené

v knihách sepsaných intelektuály. Čím chytřejší a subtilnější jsou podané myšlenky, tím více uctíváme knihy, které je obsahují. Jsme jimi nesmírně podmíněni - jsme tyto knihy. Ideje, ideály a dialekticky vyjadřované názory jsou stálým předmětem našich diskusí. Každé náboženství má své dogma, svou formuli, svoje lešení, po němž je nám uloženo vyšplhat se k bohu. Při svém zkoumání, jak myšlenky vyvstávají, však bereme tuto ideovou stavbu v potaz. Člověk od sebe oddělil jednání a myšlení, protože myšlenky jsou pokaždé něčím z minula, jednání se však odehrává nyní, a žití je tedy vždycky přítomnost. Jenže my máme ze života strach. A tak je minulost - ideje - pro nás něčím velice závažným.

Je opravdu mimořádně zajímavé sledovat průběh vlastního myšlení - sledovat, jakým způsobem přemýšlíme a odkud vychází reakce, které říkáme myšlenka. Odkud vychází? Pochopitelně z paměti. Existuje tedy počátek myšlenky? Jestliže ano, mohli bychom jej (a tedy i počátek paměti) najít? Kdybychom neměli paměť, mysleli bychom?

Na jiném místě jsme viděli, jak myšlení živí a propůjčuje trvání potěše, kterou jsme měli včera. (A živí i její opak, kterým je strach a utrpení.) Viděli jsme také, že myslitel, který to v nás zakouší, je potěcha a bolest, a současně i ten, kdo tuto dvojici udržuje při životě způsobem, že je od sebe odděluje a nevidí, že sama touha po potěše s sebou nutně nese také strach a bolest.

V lidských vztazích si myšlení neustále žádá potěchu. Překrývá ji ovšem různými jmény, jako věrnost, nápomoc, podpora nebo služba. Mě by opravdu zajímalo, proč chce člověk tolik sloužit. Služby nabízí každá benzínová stanice. Co vlastně znamená pomoc, podpora, služba? K čemu to je? Říká snad květina plná barev, světla a kouzla „já dávám, pomáhám, sloužím"? Květiny prostě jsou! A protože se o nic nepokoušejí, zaplavují svět krásou.

Myšlení je tak dovedné a vychytralé, že si vždycky všechno převrátí podle toho, jak se mu to hodí. Ale zároveň se svou touhou po potěše svazuje a vnáší do našich vztahů dvojí metr. Agresivita, která v nás je, s sebou nese určitý druh potěšení, ale i přání mít v sobě mír, laskavost a dobrotu. A takhle je tomu v našem životě napořád. Myšlení živí nejen dvojakost a rozpor, ale hromadí v nás nesčetné vzpomínky na radostné a bolestné události a z nich se také vždycky znovu rodí. Jak jsem už řekl: myšlení je minulost. Je vždycky staré.

Tím, že jdeme všemu vstříc uhranuti minulostí, zatímco prožívané situace jsou pokaždé nové, naše konfrontace s nimi jim nikdy neodpovídá. Vznikají z toho všechna trápení, která člověk má. Ať běží o cokoliv, náš maličký mozek je stále s něčím ve sporu. I kdyby šel jen a jen s proudem, napodoboval druhé a potlačoval sama sebe, anebo o něco usiloval, cosi sublimoval a třeba i bral drogy, aby si takzvaně rozšířil obzor, bude žít prese všechno v nepřestávajících konfliktech.

Lidé, kteří mnoho myslí, jsou velice materialističtí, protože myšlení je hmota - stejně jako schody, zdi nebo telefon. Energie fungující podle určitého vzorce přechází v hmotu. Jsou energie a hmota, a jimi je dán život. Můžeme se sladce domnívat, že myšlenka nemůže být hmotou, ale je. Myšlení je hmota, a tedy i všechny naše ideologie. Kde je energie, přechází v hmotu. Jsou spolu skrznaskrz propojeny. Jedna bez druhé nemůže být. Čím větší je mezi nimi soulad, tím lepší je jejich rovnováha a tím aktivnější jsou i naše mozkové buňky. Zajetý vzorec potěchy, bolesti a strachu - fungující po tisíciletí - byl ustaven myšlením, které jej tedy nemůže zlomit.

Myšlením není možné nahlédnout nic nového. Může později něco slovně vyjádřit, novou skutečnost však nechopí a nikdy nevyřeší žádný psychologický problém. Ať jsou jeho konstrukce jakkoliv vzdělané a chytré - jako například ve

vědě anebo ve výpočetní technice -, ať jedná z potřeby anebo z donucení, myšlení nebude nikdy nové. A proto nedokáže odpovědět na žádnou velikou otázku: náš starý mozek nevyřeší obrovský problém žití.

Myšlení je velký podvodník, který může vynalézt cokoliv, předvést nejúžasnější triky, vidět věci, které nejsou, a není proto možné na něm záviset. Když ale porozumíte struktuře toho, jakým způsobem myslíte, proč myslíte, jak volíte slova, jak jednáte v každodenním životě, jak mluvíte s lidmi a proč s nimi zacházíte určitým způsobem anebo proč máte právě takovou chuť a jíte to a ne ono - pak vás mysl přestane podvádět, protože v ní nebude nic k podvádění. A přestane být tím, kdo si pořád něco žádá nebo si podrobuje. Stane se úžasně tichou, pružnou, citlivou a stojící sama o sobě. V takovém stavu pak neexistuje klam.

Všimli jste si někdy, že za naprosté pozornosti tu není žádný pozorovatel ani myslitel, a že střed - „já“ - se vytrácí a mizí spolu s myšlením? Když chce člověk něco jasně vidět, musí být jeho mysl tichá, bez předsudků a samomluv, bez představ, obrazů a vnitřních hovorů. Aby bylo možné se dívat, musí být tohle všechno odsunuto stranou. Počátek myšlenky můžete zahlédnout jen v tichu, a ne když pořád něco hledáte, kladete otázky anebo očekáváte odpověď. Pouze když se v celé vaší bytosti rozhostí mlčení poté, co jste se zeptali „co je počátek myšlenky?“, spatřujete z tohoto ticha, jak myšlenka nabývá tvar.

Je-li pozornost bedlivá, není důvod, abyste svou mysl jakkoli vedli. Velké množství času a energie ztratíme a vyplýváme - a to nejen ve škole - svou snahou o myšlenkovou kontrolu: Tamto je dobré, musím o tom popřemýšlet, tohle je ošklivé a je třeba to v sobě potlačit. Mezi jednou a druhou myšlenkou tak trvá neustálá válka, jedno přání vytlačuje druhé a třetí potěšení chce ovládnout všechny ostatní. Ale když bedlivě vnímáte, jak myšlenka vyvstává, pak v mysli neexistuje žádný rozpor.

Když tu slyšíte prohlášení jako „myšlení je vždycky staré“ anebo „čas je utrpení“, vaše mysl si je ihned začne překládat a vykládat podle svého. Tenhle překlad však vychází z vašich znalostí a včerejších zkušeností, takže odpovídá pouze tomu, čím jste podmíněni. Když se ale na takové prohlášení podíváte, aniž si jej jakkoli vykládáte, a jenom mu věnujete plnou pozornost (nikoli koncentraci), shledáte, že tu není ani pozorovatel, ani pozorované, ani ten, kdo myslí, ba ani žádná myšlenka. Neptejte se mě, co z nich bylo dřív. Tahle hádanka nikam nevede. V sobě samých můžete vypožorovat, že dokud ve vás nevystane myšlenka (což vůbec neznamena, že „máte okno“ nebo „vymazanou hlavu“), myšlenka, která je vždycky reakcí paměti, zkušenosti a znalosti, a tedy minulosti, pak tu není ani „myslitel“. Tohle není filozofie ani mystika. Zabýváme se fakty, a pokud jste došli takhle daleko, zjistili jste, že životním výzvám již nejdete vstříc se svým starým mozkem, nýbrž se zcela novým.

Kapitola XIV

Závaží včerejška. Tichá mysl. Vzájemná komunikace. Dosahování výsledků. Disciplína. Mlčení. Pravda a skutečnost.

V životě, který obyčejně vedeme, je velmi málo samoty, i když jsme sami, naše životy jsou přeplněny množstvím vlivů, znalostí, vzpomínek - množstvím zkušeností, zoufalstvím, utrpením a spory -, takže se mysl stává těžší a necitlivější a funguje pouze v monotónní rutině. Jsme vůbec někdy sami? Anebo s sebou neustále vláčíme závaží včerejška?

Existuje jedno pěkné vyprávění o dvou mniších putujících od vesnice k vesnici, kteří na břehu řeky potkali plačící děvče. Jeden z nich se zeptá:

„Sestro, proč pláčeš?”

„Vidíte na druhé straně ten dům?” vzlyká dívka. „Vyšla jsem odtamtud dnes ráno a řeku nebylo těžké přebrodit. Mezitím se však rozvodnila, a protože tu není přívoz a já neumím plavat, nevím, jak se vrátit domů.”

„To přece nic není,” povídá mnich. Pozvedne dívku a opatrně s ní řeku přebrodí. Uplyne nějaký čas, a náhle řekne druhý mnich:

„Bratře, víš, že ses dnes dopustil velikého hříchu? Přísahali jsme přece, že se nikdy nedotkneme ženy!”

A ten mu odpoví:

„Já tu dívku zanechal za sebou před několika hodinami, ale ty ji neseš ještě pořád.”

Něco podobného děláme všichni. Napořád s sebou vláčíme náklady, které neodkládáme, nikdy jim neumíráme. Samota existuje jen tehdy, když všem svým problémům věnujeme plnou pozornost a ihned je řešíme (a neponecháváme si nic ani na příští den, ani na příští minutu). Potom, i kdybychom žili s mnoha lidmi v jednom

domě anebo cestovali v přeplněném vlaku, budeme sami. Taková samota poukazuje na čistou, nevinnou mysl.

Mít v sobě samotu a prostor je velmi důležité, neboť to zahrnuje volnost být, kráčet, působit, rozlétnout se. Dobro může vzejít pouze z nich, stejně jako každá ctnost rozkvétá pouze ve svobodě. Možná že nám byla dána politická svoboda, uvnitř však volní nejsme a prostor chybí. Bez něho a bez vnitřního ticha nemůže působit ani se rozrůst nic cenného, protože nové lze potkat jen tehdy, když je mysl sama - neovlivněná, nenacvičená, nespoutaná množstvím zkušeností.

Není těžké vidět, že jasno lze mít jen tehdy, když mysl ztichne. Účelem východních meditací je navodit právě takový stav mysli. A to kontrolou. Například neustálým opakováním nějaké modlitby, s nadějí, že se tím mysl zklidní a že mi to umožní pochopit nějaký problém. Ale dokud člověk nepoloží pevný základ - nezbaví se strachu, starostí, bolestí a dalších pastí, které na sebe nastražil -, nevidím možnost, aby se mysl doopravdy zklidnila. Jenže tohle sdělit je jednou z nejtěžších věcí. Vzájemná komunikace znamená, nejenže rozumíme použitým slovům, nýbrž i to, že se - vy i já - setkáváme s touže intenzitou, v tutéž dobu (tedy ani s předstihem, ani se zpožděním) a na stejné rovině. To však není možné, pokud má slova vnímáte filtrem svých vědomostí, názorů a zálib, anebo když usilujete, abyste mě pochopili.

Zdá se mi, že jedním z největších kamenů úrazu v lidském životě je naše neustálá snaha něco docílit, dosáhnout či získat. Jsme k tomu vychováváni od dětství. Tento vzorec vytvářejí a vyžadují samy naše mozkové buňky, a to za účelem psychické jistoty, které na poli zisku nelze dosáhnout. Přesto o ni usilujeme ve všech svých vztazích, posto-jích a činnostech - ale jak už jsme viděli, nic takového jako jistota ve skutečnosti neexistuje. Zjištění, že v našich vztazích není jistoty a že psychicky není nic stálého, s sebou

přináší úplně jiný přístup k životu. Je samozřejmě nutné, abychom měli vnější jistotu - jídlo, ošacení a střechu nad hlavou - tu však znemožňuje právě naše snaha o psychickou jistotu.

K překročení úzkých hranic vědomí je zapotřebí prostoru a ticha, ale jak může ztichnout mysl, která bez přestání prosazuje nějaký zájem? Člověk se může snažit ji zkrotit, ztvárnit a vycvičit, ale takové násilné zásahy jí na klidu nedodají, pouze ji otupí. Pouhá honba za ideálem ztichlé mysli zřetelně nemá cenu: čím víc ji nutíte, tím bude těžkopádnější a omezenější. Kontrola mysli v jakékoli formě, stejně jako její potlačování, v ní způsobí pouze konflikt. Proto je každá vnější disciplína k ničemu. Ale stejně nulovou hodnotu má neukázněný život.

Většina z nás navenek vyvíjí značnou kázeň, kterou vyžaduje společnost, rodina anebo kterou jsme na sebe vzali na základě svých bolestí a zkušeností a pod tlakem ideologických nebo praktických zvyklostí. Jenže tento druh kázně nás znehybňuje. Disciplína nesmí znamenat sebekontrolu a sebekontrolu, nesmí v sobě obsahovat žádnou formu strachu. Ale jak k ní dospět? Určitě ne tak, že jako první přijde kázeň a pak se dostaví svoboda. Svoboda je na samém počátku, ne na konci. Disciplína spočívá v jejím porozumění, ale nemá nic společného s ukázněnou přizpůsobivostí. Je jí sám akt učení (ukazuje to i kořen slova disciplína, jehož význam je učit se), které je projasněním. Porozumět tomu, co v sobě zahrnuje kontrola, sebekontrola a naše zalíbení v nich, vyžaduje pozornost. Učit se neznamena, že na sebe uvalíme tvrdou kázeň, nýbrž to že sám akt učení obsahuje vlastní disciplínu, která s nucením nemá nic společné.

Abychom byli schopni odmítnout každou autoritu (mluvíme o autoritě psychické, nikoli zákonné - o autoritě náboženských organizací, tradic, zkušeností atd.), musíme se podívat a doopravdy studovat, proč je vlastně člověk tak

strašně poslušný. Současně je ovšem zapotřebí zbavit se všeho odsuzování a ospravedlňování, všech souhlasných a nesouhlasných názorů. Přijmout něčí autoritu a současně ji studovat nelze. Má to je třeba svobody. Když zkoumáme vnitřní autoritu, odmítáme celou její strukturu, a už samo toto odmítnutí je světlem mysli, která je volná - protože bez autority. Bedlivé studium zahrnuje negaci všeho, co bylo považováno za hodnotné, jako je například vnější kázeň, vůdcovství anebo idealismus. Naše studium není tedy uloženou disciplínou, nýbrž jejím opakem. Negace se stává pozitivním aktem. Když odmítneme vše, co je považováno za psychicky důležité, mysl se neobyčejně zklidní.

Vidíme tedy, že k uklidnění mysli nepřispívá její kontrola ani ponor do něčeho, v čem se ztratí jako děcko, které dostalo zajímavou hračku: načas je pokoj, ale vemte mu ji, a začne vyvádět jako předtím. Hračky podobného druhu máme všichni. Vtahují nás do sebe a my si myslíme, že díky nim máme v sobě klid. Ale kdo se své činnosti oddává tímto způsobem - a může jít o cokoli, o vědu či o literaturu -, je pouze absorbován svou hříčkou a to nemá nic společného s vnitřním klidem.

Jediné zmlknutí, které známe, nastává, když na chvíli ustane šumot myšlení. Ale to není mlčení. Mlčení je něco úplně jiného - cosi jako krása a láska. Není to výsledek zklidnění mysli, není to dílo mozkových buněk, které něco pochopily a naléhají, abyste proboha už byli zticha. Pak by šlo pouze o jejich výplod. Mlčení se nedostaví, ani když nám svítne, že pozorovatel je pozorovaný. Vnitřní tření sice ustane, ale není to ještě mlčení.

Čekáte teď asi, že vám popíši, co mlčení je, abyste o tom popřemýšleli, doma si to s něčím to srovnali - a pak to pohrbili. Jenomže je to nepopsatelné. Popsat lze pouze to, co víme. Volnost, která neví, se otevírá, když každodenně umíráte vůči všemu, co jste poznali: vůči ráhám i lichotkám, vůči představám, které v sobě nosíte - vůči všem svým

zkušenostem. Když takhle pokaždé znovu umřete, vaše mozkové buňky jsou stále čerstvé, mladé - nevinné. Ale ani tato nevinnost, mladost a jakási něha netvoří ještě nádheru mlčení.

A mlčení, které není pouhým ukončením hluku, je pouze malý začátek. Je to jako když nepatrným otvorem zahlédnete obrovitý, kypící oceán, jeho nezměrnost a bezčasí. Těmto slovům neporozumíte, pokud jste nepochopili strukturu vědomí a podstatu utrpení, zoufalství a potěchy a pokud se vaše mozkové buňky nezharmozovaly. Pak teprve byste se možná přiblížili mystériu, které nikdo nemůže poodhrnout za vás - a které nikdo nemůže ani zničit. Mysl, která je živá, je bezestředným tichem. Nemá prostor ani čas; je bez hranic. Je jedinou pravdou a jedinou skutečností.

Kapitola XV

Zkušenost. Uspokojení. Dvojakost. Meditace.

Každý z nás si přeje získat nejrůznější zkušenosti: mystické, náboženské, sexuální, zkušenost velkého množství peněz, moci, vysokého postavení, zkušenost vlády nad jinými. S věkem nás opouštějí některé tělesné touhy, pak si však přejeme zakusit něco hlubšího a významnějšího a snažíme se nejrůznějšími způsoby rozšířit své vědomí, což je zvláštní počínání, poněkud spojené s užíváním drog. Za tím je starý trik, známý odjakživa: rozžvýkáte určitý list - anebo experimentujete s nejnovější chemickou substancí - a při tom dojde k jisté dočasné změně provázanosti mozkových buněk a k citlivějšímu vnímání, které se zdá být vlastní.

Touha po nových a nových zkušenostech však poukazuje na vnitřní chudobu. Domníváme se, že díky jim unikneme sami sobě, ale všechny zkušenosti jsou podmíněny tím, co už jsme. Je-li vaše mysl malicherná, žárlivá, plná strachu, můžete sáhnout po nejrafinovanější droze, ale spatříte jen její vlastní malé výtvary a bezvýznamné projekce sebe sama.

Většina z nás by chtěla určitou trvalou a plně uspokojivou zkušenost, kterou by nemohla rozrušit žádná myšlenka. Za tímto přáním je touha po uspokojení, takže nejdříve musíme porozumět jak procesu uspokojování, tak i procesu zakoušení.

Velké uspokojení je nesmírně útěšné. Čím déle trvá a čím je náš zážitek širší a hlubší, tím větší potěšení přináší. A tak nám potěšení diktuje nejenom druh vytoužené zkušenosti, ale je i kritérium, podle něhož ji pak budeme poměřovat. Všechno měřitelné se však nachází v hranicích myšlení a má tendenci vytvářet iluze. Lze mít nejúžasnější zkušenosti, a přece může běžet o klam. Všechny vaše vize budou nutně odpovídat tomu, čím jste podmíněni, ať už se vám zjeví

Kristus, Buddha či cokoliv jiného, v co shodou okolností věříte. A čím silněji věříte, tím silnější budou zakoušené vize - projekce vašich žádostí a tužeb.

Takže při hledání něčeho základního - například pravdy - je vaším měřítkem potěšení, které určuje, jak vlastně má vaše zkušenost vypadat. Z toho důvodu je každá už předem bezcenná.

Zkušenost - co tím myslíte? Znamená vůbec něco původního a nového? Zkušenost je kupu vzpomínek, odpovídajících na určitou výzvu podle toho, co máte za sebou. Čím jste zběhlejší, tím víc je takovýchto odpovědí. Takže je nutné vzít v potaz nejen zkušenosti druhých, ale i své vlastní. A jestliže svoji zkušenost nerozeznáte, pak jste ji ani neměli. Každá zkušenost už byla zakoušena, jinak byste ji vůbec neidentifikovali. Zkušenost dobra, zla, krásy, svatosti atd. zakoušíte na základě toho, čím jste podmíněni. Rozeznání a uznání zkušenosti je proto nutně něco starého.

Pokud si přejeme zažít něco opravdového (a kdo by nechtěl), pak o tom už předem musíme vědět. Když to rozeznáme, je to naše projekce na plátno myšlení a času (a tedy nic opravdového). Co myšlení považuje za skutečné, není skutečné. Nová zkušenost není možná, nelze ji totiž rozpoznat. Rozpoznat lze pouze to, co jsme předtím už znali. Tvrdíme-li, že jsme zakusili něco nového, neběží vůbec o nic nového. Hledání nových a nových zkušeností rozšířením vědomí (jak se to děje například pomocí nejrůznějších psychidelických drog) se odehrává stále na poli vědomí. Proto se jedná o něco velice omezeného.

Objevili jsme tedy základní pravdu, že mysl, která hledá a touží po širších a hlubších zkušenostech, je velmi povrchní a hloupá, protože neustále žije v pouhých vzpomínkách.

Co by se vlastně stalo, kdybychom neměli vůbec žádnou zkušenost? Jsme přece na zkušenostech a výzvách závislí, udržují nás v určité bdělosti. Kdyby v nás nebyly konflikty,

změny, kdyby nás pořád něco nerušilo, upadali bychom do ospalosti. Takže vnější výzvy jsou nezbytné pro většinu z nás. Domníváme se, že bez nich by naše mysl ztěžkla a znehybněla, a jsme proto na nich závislí. Mají nám dodat více vzruchu, více intenzivních prožitků a zbystřit naše vnímání. Ve skutečnosti však závislost na výzvách a zážitcích - jež mají navodit ostražitost - člověka otupuje, bdělost se nekoná. Ptám se tedy, zda by bylo možné být bdělý nejen napovrch a v několika málo oblastech, nýbrž naprosto - a to bez jakýchkoli výzev a zkušeností. Něco takového vyžaduje velkou citlivost, fyzickou i psychickou; znamená to nebýt poután svým chtěním, neboť ve chvíli, kdy se mi něčeho zachce, budu pouze zakoušet. Vyvázat se z žádostí a z potřeby jejich uspokojení znamená bedlivě zkoumat a porozumět přitom, z čeho se skládají (z čeho se skládají žádosti, které jsem já sám!).

Žádost se rodí z dvojakosti: jsem nešťastný, a toužím být šťastný. Pocit, že jsem nešťastný, je daný žádostí být šťastný. Když se člověk snaží být dobrý, pak je v jeho dobrotě obsažen i její opak - zlo. Všechno kladné v sobě obsahuje i svůj zápor. Úsilí o překonání tohoto záporu jej přímo posiluje. Toužíte-li zažít pravou skutečnost, pak vaše touha vzešla z nespokojenosti s tím, co je. Vytváříte jeho opak, ve kterém je skryto, co bylo. Nevymaníte-li se z tohoto mechanismu, bloudění dvojakostmi nikdy neskončí. Musíte poznat sebe sama natolik, že mysl přestane hledat.

Taková mysl netouží po zážitcích a nezná výzvy. Nemá jich zapotřebí. Nezjišťuje, že před chvílí nebyla bdělá, a teď už zas ano. Je zcela tím, čím je. To pouze povrchní, frustrovaná, podmíněná a omezená mysl chce pořád něco navíc. Bylo by tedy možné žít v tomto světě a nechtít - psychicky - pořád víc a víc - žít tak, aniž bychom se neustále srovnávali? Říkáte, že to jistě možné je? Jenže dojít k tomu musí každý sám.

Zkoumání celé této otázky je meditací. To slovo používá jak Východ tak Západ, a to velmi nešťastným způsobem. Existují nejrůznější školy, systémy a způsoby meditace. Jsou školy, které nabádají: Pozoruj bez přestání palec u nohy. Jiný způsob zase vyžaduje sedět v určité pozici, pravidelně dýchat a cvičit se v bdělosti. Ale to je něco zcela mechanického. Podle jiné metody zas dostanete určité slovo a po vás se vyžaduje, abyste je neustále opakovali. Za to prý docílíte jistou mimořádnou, transcendentní zkušenost. Je to naprostý nesmysl, druh sebehypnózy. Když budete donekonečna opakovat amen, óm anebo coca-cola, určitý zážitek to samozřejmě přinese, jelikož to neustálé opakování mysl trochu zklidní. Jde o dobře známý úkaz, který byl v Indii užíván už před mnoha tisíci lety, říká se tomu mantra-jóga. Tímto způsobem je možné mysl uvolnit a vytríbit, zůstane však i nadále sevřená a omezená. Je to stejně neplodné, jako když zvednete na zahradě hezký kousek dřeva, položíte na čestné místo a každý den jej ozdobíte čerstvou květinou: za měsíc tu bezcennou věcičku budete uctívat, a kdybyste jednou zapomněli, budete mít vzápětí špatné svědomí.

Meditace není následování nějakého systému; není to žádné věčné opakování a napodobování, není to ani koncentrace. Jedním z oblíbených tahů učitelů meditace je vést žáky k tomu, aby se koncentrovali - zaměřili se na jednu myšlenku a odehnali ostatní. Je to nechutné. Poznali jsme to už jako školou povinné děti, když nás pořád do něčeho nutili a my neustále bojovali mezi tím, co se po nás požadovalo, a mezi věcmi, které nás přitom napadaly. (Místo aby nám řekli: Všímej si každého hnutí mysli; když poletuje, znamená to, že tě zajímá něco jiného.)

Meditace vyžaduje mysl mimořádně probuzenou, která chápe všechny životní složky a nepůsobí přitom tříštivě: není to kontrola myšlení. Kontrola vnáší do mysli konflikt. Když ale porozumíte původu a povaze mysli, pak vám

nebudou myšlenky na překážku. Chápání její povahy ustavuje v mysli kázeň a rád, které jsou jí vlastní. To je meditace.

Meditace znamená uvědomit si každou myšlenku a každý pocit, aniž přitom soudíte, jestli jsou dobré nebo špatné. Mysl je pouze pozoruje a pohybuje se s nimi. Začíná rozumět vlastním myšlenkovým a pocitovým hnutím. Z tohoto uvědomění vyvstává ticho. Je-li však navozeno nějakým trikem, znamená stagnaci a smrt. Když ale myšlení spatří svůj vlastní počátek, svou přirozenost a to, že žádná myšlenka není svobodná, protože je vždycky stará, pak je ticho meditací, v níž neexistuje „meditátor“: mysl se zbavila veškeré své minulosti.

Když zde bedlivě nasloucháte, je to meditace. Pokud si odtud chcete pouze odnést pár idejí a slov, abyste o nich později popřemýšleli, pak to meditace není. Meditace je stav mysli, která se dívá s pozorností, jež není jenom částečná. A nikdo vám nemůže říct, jakým způsobem máte být pozorní. Když se o to pokusíte na základě nějakého meditačního systému, který jste si vybrali a nyní se k němu upínáte - pak to vůbec není pozornost.

Meditace je jedno z největších životních umění - možná opravdu největší. A jeho krása spočívá v tom, že se mu nelze naučit od druhých. Nemá techniku a nezná autoritu. Chcete-li se něco o sobě dozvědět, sledujte. Sledujte způsob, jak chodíte, jak jíte, jak mluvíte, jak pomlouváte druhé, jak nenávidíte a žárlíte. Budete-li si toho všeho vědomi, aniž byste si vybírali a cokoliv upřednostňovali, bude to součást meditace.

K meditaci může dojít za jízdy autobusem a na procházce lesem plným světla a stínů, při naslouchání ptačímu zpěvu anebo při pohledu do tváře kolemjdoucím. A v tom, co při ní chápete, je láska. Láska není výsledek systémů, zvyklostí a praktik. Nelze ji pěstovat myšlením. Může se dostavit jenom

v naprostém tichu. V tichu, jemuž není přítomen „meditátor“. Mysl utichá, pouze když začne rozumět vlastním hnutím ve formě myšlenek a citů. Aby jim rozuměla, nesmi je soudit. Její pozorování obsahuje vnitřní disciplínu, která je proměnlivá i svobodná, a tedy nikomu a ničemu nepodřízená.

Kapitola XVI

Všestranná revoluce. Náboženská mysl. Energie. Vášně.

V našich hovorech nám jde o to, změnit svůj život natolik, aby se zrodila společnost, která by se vůbec nepodobala dnešní. Dnešní společnost je otřesná, plná násilí a neustálých válek, ať už útočných nebo obranných. Místo nich je však zapotřebí revoluce v naší vlastní psyché, jelikož problém našich vztahů nemůže vyřešit současný starý lidský mozek. Dnešní lidský mozek je asijský, evropský, americký anebo africký, a my se ptáme, zda by byla možná změna v samých mozkových buňkách.

Poté, co jsme tu došli k určitému sebepoznání, se tedy znovu zeptejme, zda je možné, aby u člověka - žijícího běžným každodenním životem v tomto tvrdém a stále násilnějším, bezohlednějším a ukrutnějším světě - došlo k zásadní proměně, a to nejen na poli vnějších vztahů, nýbrž i v myšlení, cítění, reagování a chování.

Den co den kolem sebe vidíme úděsné věci, které jsou důsledkem lidského násilí. Třeba na to říkáte, že se s tím nedá nic dělat, anebo že sami přece nemůžete ovlivnit chod světa. Myslím si však, že jej můžete ovlivnit nesmírně, když sami nejste násilní a když namísto dravosti, ctižádosti a závisti je ve vás mír, nerozmnožující lidské utrpení. Pak se z malé jiskry rozhoří úžasný plamen. Současný chaos vznikl naší předpojatostí, sebestředným jednáním, nenávistí a nacionalismem, a když tvrdíme, že se s tím nedá nic dělat, vyhlášíme svůj vnitřní zmatek za nezměnitelný. Rozložili jsme život na nejrůznější prvky, ale znamená to, že k němu máme i rozložený vztah. A tak jen když dokážeme jednat, a to opravdově a celistvě, pak náš poměr k světu projde skutečnou proměnou.

Koneckonců každé hnutí, které má cenu, každé jednání, které má mít hlubší význam, může začít pouze v nás samých. První se musím změnit já; musím nahlédnout, jakým způsobem a jakými vazbami se uskutečňuje můj poměr k okolí, a teprve tento náhled se stane jednáním. S ním -coby lidská bytost - vnáším do života novou hodnotu, která je hodnotou náboženské mysli.

Náboženská mysl je něco jiného nežli mysl upjatá k nějakému náboženství. Nelze být náboženským člověkem a být přitom hinduista, muslim, křesťan nebo buddhista. Náboženská mysl nehledá a neexperimentuje s pravdou. Pravda není něco, co nám diktuje potěšení a bolest anebo podmíněnost křesťanstvím či kteroukoliv jinou vírou, k níž se shodou okolností hlásíme. Náboženská mysl znamená, že v ní není strach, a tedy ani víra, nýbrž pouze to, co je, co skutečně je.

V náboženské mysli je rozměr ticha, o němž jsme zjistili, že není výslednicí myšlení, nýbrž důsledkem pozornosti, která je meditací v nepřítomnosti „meditátora“. Ticho je energetický stav neznající konflikt. Energie je pohyb a jednání. Veškeré jednání je pohyb, vyžadující energii. Žádost je energie, cítění a myšlení jsou energie. Energií je všečen život. Kde má energie možnost procházet bez odporu, konfliktu a tření, tam je nekonečná a neomezená. Když nedochází k tření, nezná energie hranic. Je zmenšována pouze jím. Jestliže to chápeme, proč bychom měli dopouštět, aby jakékoliv tření brzdilo pohyb nazývaný život? Proč vůbec dovolujeme, aby vzniklo? Anebo je čistá, nekonečná energie pouhá idea?

Energie je zapotřebí nejen k tomu, abychom se změnili, nýbrž i k tomu, abychom dokázali zkoumat, dívat se a jednat. Dokud bude v našich vztazích tření, a to jakéhokoliv druhu - třenice v manželství, různice mezi lidmi a sociálními skupinami, rozpory mezi státy, národy a ideologiemi -, a dokud k nim bude docházet uvnitř anebo i jakkoliv

nenápadně navenek, bude to známkou zbytečného plýtvání energie. A stejně tak, dokud bude odstup mezi pozorovatelem a pozorovaným. V plné míře je energie dostupná jen tehdy, když mezi pozorovatelem a pozorovaným není časoprostorový předěl, když jsou jedno a totéž. Pak je tu energie neznající pohnutek, jelikož přestalo existovat „já“, a tato energie si pokaždé najde přiměřený způsob jednání.

K pochopení zmatku, v němž žijeme, je energie zapotřebí v obrovském množství. Životní sílu k tomu potřebnou získáme zjištěním, že tento obrovský problém musíme pochopit. Hledání a odkrývání však zahrnuje čas. Ale viděli jsme už, že postupná změna podmíněné mysli není to pravé: čas tu není k ničemu. Ať jsme mladí či staří, do jiného životního rozměru lze vejít jenom teď.

Stejně tak zbytečné je úsilí o opak toho, co jsme, a nic nesvede ani vnější kázeň, kterou se nám snaží vnutit různé duchovní systémy, učitelé, filozofové a kazatelé. To všechno je velmi dětinské. Jestliže jsme tohle pochopili, nutně si klademe otázku, jak tedy prorazit naším mnoha tisíciletým podmíněním ihned a nezabřednout přitom do jiného. Zda je možné se osvobodit tak, aby se naše mysl zcela obnovila, otevřela, stala se naléhavou a citlivě chápavou. Jiný problém pak už neexistuje, protože obnovená mysl žádné další problémy nemá a je schopna řešit cokoliv. Tohle je tedy jediná otázka, kterou si musíme položit.

Ale myji neklademe a odpovědi chceme od jiných. Jedním z nejpodivuhodnějších znaků naší mysli je věčné přání, aby nám někdo všechno vysvětlil. Jsme tak výtvozem tisícileté propagandy a usilujeme, aby naše myšlení vždycky někdo potvrdil. Jenže položit nějakou otázku znamená položit ji sobě samému.

Co vám tu říkám, je ale skoro bez významu. V okamžiku, kdy odtud odejdete, stejně na všechno zapomenete. Anebo

mě budete citovat a porovnávat s jinými autory - a vlastnímu životu se do tváře nepodíváte. Ale jediné, co má význam, je váš vlastní život: vaše malichernost, povrchnost a hádavost, nátlak, který vykonáváte na druhé, vaše chtivost, ublíženost a každodenní nekončící strach. Jedině to je nutné pochopit. A nikdo na zemi ani na nebi vás z toho nevytáhne. Jenom vy sami.

Když vidíte, co se v životě odehrává, při vaší každodenní činnosti včetně mluvení, psaní, řízení auta anebo za osamělých procházek lesem, dokázali byste jednoduše a jedním dechem rozpoznat, jací ve skutečnosti jste? Když to dokážete, pochopíte běh všeho lidského snažení s jeho přetvářkami, hledáním a klamy. K tomu je však zapotřebí naprosté otevřenosti a upřímnosti: přiznat si nepoctivost, když jednáte například podle jistých zásad, neboť to, co byste na jejich základě chtěli anebo měli být, není, co jste. Ideje tohoto druhu jsou hrozná věc; pakliže v sobě nosíte různé zásady a přesvědčení, nejste schopni pohlédnout na věci zpříma. Bylo by tedy možné být naprosto ztichlý a odmítavý, bez myšlenek a obav - a přitom plný vášně?

Takový stav, v němž je nemožné o cokoliv usilovat, je pravá náboženská mysl. Teprve skrze ni je možné dospět k tomu, co se nazývá pravda, skutečnost, blaženost - anebo bůh, krása a láska. Tento stav nelze vyvolat. Pochopte prosím tenhle jednoduchý fakt. Nelze vyvolat ani docílit. Lidská mysl je nepatrná a temná, naše city velice ploché a běžný způsob života přespříliš zmatený, aby bylo možné do tohoto těsného, zaneřáděného domku přizvat něco tak obrovského a on aby to dokázal pojmout. Moci to přizvat, by znamenalo znát to - což není možné. Kdo o sobě tvrdí, že zná - nezná. Řeknete-li, že jste k něčemu takovému dospěli, nebude to pravda. Kdo vypráví, že to zažil, nezažil z toho nic. Taková povídání jsou pouze k vykořisťování druhých - přátel i nepřátel.

Člověk se pak nutně ptá, zda by bylo možné k té věci dospět, aniž by ji hledal, aniž by ji přivolával a pokoušel se o ni. Zda by nemohla přijít jako závan větru do otevřeného okna. Závan větru přizvat nelze. Je však možné otevřít okno - a nic při tom nečekat. Byl by to jen další sebeklam.

Neptáte se někdy, proč vlastně se člověku té věci nedostává? Lidé spolu mají děti a sexuální vztahy, zažívají určitou něhu, vzájemnost, sounáležitost a přátelství. Ale proč v nich není tamto? Nepodivili jste se někdy, když jste měli méně práce a procházeli jste se zanedbanými ulicemi anebo seděli v autobuse, který vás vezl na výlet k řece či do lesa plného ptačího zpěvu, nepřišlo vám někdy na mysl, proč vlastně člověk, který tu žije stovky tisíc let, tu věc -tu květinu, která neuvadá - nedostal? Proč lidé jako vy, schopní a bystří, bojovní a soupeřiví, mající k dispozici počítače a úžasnou techniku, se kterou dosáhli hvězd a podzemních a podmořských hlubin -, proč nikdy nedošli téhle jedné věci, na níž opravdu záleží? Nevím, nakolik jste se kdy vážně postavili otázce, proč jsou vaše srdce prázdná.

Pokud si ji položíte, jaká bude vaše odpověď - přímá odpověď bez vytáček a předstírání? Bude úměrná intenzitě a naléhavosti vašeho tázání. Vám však naléhavost chybí, jelikož se vám nedostává energie. Energie, která je zápalem pro věc, bez něhož nelze dojít pravdy; energie, která je vášní, za níž se neukrývá žádost. Lidé se však většinou vášně bojí. Člověk nikdy neví, kam ho dovede.

Takže je to asi ze strachu, že se vám nedostává energie, která je vášní objevit, proč ve vás není náboj lásky, proč se ve vašem srdci nerozhořel zázračný plamen. Prozkoumáte-li svou mysl a srdce hodně zblízka, pochopíte, proč to ve vás není. A bude-li přitom s vámi i vášnivý zápal, najednou poznáte, že to tu je. To, čemu se říká láska, se dostaví pouze ve stavu naprostého odmítnutí, které je nejvyšší formou vášně.

Lásku - podobně jako pokoru - nelze pěstovat. Pokora vstupuje do života ve chvíli, kdy končí domýšlivost. Co však pokora je, přitom ale nebudete vědět. Ví to jen člověk, který je pyšný. A stejně tak: když dáte celou svou mysl, srdce, nervy, oči - celou svou bytost -, abyste zjistili, jak žít a vidět, co je, a dospějete i za to, co je, a zcela a naprosto odmítnete své dosavadní životní způsoby, pak tímto odmítnutím čehosi ohavného se vyjeví to druhé. Ani tohle však nebudete vědět. Člověk, který ví, že mlčí anebo že miluje, nepoznal ani lásku, ani mlčení.